

מרים ברייזבלט (קפלון)

מ ב ו א

בענין רב קראתי את הביוגרפיה של מרים ברייזבלט, המגלה לנו אשה יהודיה אמיצה, נועזת ובעלת מרץ בלתי רגיל.

היא עברה מילדותה נסיונות וחוויות מרים ועצובים, אבל שום דבר לא שבר את כוחה ואת אמונתה במחר יותר טוב. אחרי כל מכה אכזרית של הגורל היא התגברה על האסון בעזרת כוחות נפשיים אדירים ורצון ברזל שהם חלק בלתי נפרד מאישיותה.

מרים ברייזבלט מתארת את חוויותיה בשפה פשוטה וכנה ובלתי מליצות נבובות. אהבתה לטבע היא כה חזקה, שאפילו ברגעים קודרים ועצובים בחיה היא לא יכולה להשתחרר מתיאור עצים, פרחים, ציפורים ונופים מקסימים. היא מחזקת בנו את הרושם שהיא חלק בלתי נפרד מהטבע בן היא חיה.

המתרגם מידידיש לעברית, שלמה יניב עשה עבודה יפה. שפתו היא ציורית, עשירה בגוונים, הייתי אומר אפילו פיוטית. הוא עשה את המקסימום, כדי להחזיק את הקורא במתח של קורות חיים שיש בהם הרבה מומנטים אנושיים ורגשיים. לקורא יש הרגשה ששלמה יניב נעשה שותף לחוויות ולגורלה של מרים ברייזבלט.

עובדיה פלד

תל אביב, 25.11.77

ה. ק ד מ ה

אני מוצא לנכון להוסיף, בהקדמה שלי, כמה מלים על העבר וחיינו של מחברת הספר.

לא כל אדם מסוגל לזכור ולהדגיש כל דבר בפרוטרוט. כשרון מיוחד יש למחברת של ספר זה.

מילדותה ועד עכשיו, מעיירתה קיסלין שבבולגריה עד וילנה, מוילנה עד ברית המועצות, ומברית המועצות עד ישראל - דרך ארוכה ובה הרבה מכשולים, ובתוך מלחמת העולם השנייה, ובצידה ילדים קטנים.

הדרך מוילנה לברית המועצות, עם בן זוגה - אלו היו שנים של אהבה ואושר בחיים.

אין צורך להדגיש כל דבר במפורש. מי שיקרא את הספר יבין את כל חיה של המחברת. עם כל זה יש לציין את כשרונה המיוחד בתאורי זכרונותיה, בנוסף לאהבתה לטבע.

בספר יש הרבה על יער, צפרים, הרים, שבו היא מתארת כל דרך ושביל וכל גיא בעיירתה קיסלין, ערב עם כוכבים על שפת הנהר, על כל צמח ופרח, ועוד הרבה הרבה מזכרונותיה.

זה נתן לי הרצון לכתוב כמה מלים, לעזרת המחברת של הספר.

חיים גנז
פתח תקוה

22.3.77

בקראי את זכרונותיה של המחברת מרים בריזבלט-קפלן - קבלתי
ברצון את הצעתה לתרגם את הספר לעברית.

הספר כתוב בפשטות, בעניין ובלבביות, רצוף ניצוצות של שירה
אמיתית.

השתדלתי במיטב יכולתי, בתרגומי זה לא לשנות כלום מסגנונו
ואפיו של הכתוב, כי הרי ידוע הדבר שכל תרגום, ויהיה זה
התרגום המעולה ביותר - פוגע במקור וגורע ממקוריותו -
וישנם ניבים ביידיש - וגם בספר זה - שפשוט אינם ניתנים
לתרגום משפה אחרת, כי הם מאבדים מעסיסיותם.

אך כאמור, השתדלתי, ואני מקוה שגם הצלחתי.

המתרגם,

שלמה יניב.

אני רוצה בזאת להביע את הערצתי העמוקה
ותודתי הלבבית לחבר שלמה יניב מקבוץ גנוסר,
על סבלנותו והכנתו בתרגום ספרי מיידיש
לעברית.

מרים בריזבלט-קפלן

יודעת אני, שלכל אדם יש מה לספר, די הרבה. אך לא כל אחד יודע ויכול לתאר את חוויותיו והתרחסות בחייו, אם זה מחוסר סבלנות או מחוסר כשרון.

לא קל עלה בידי לשוב בתאורי אל כל מאבקי בחיי, מתקופת הזועה ההיא. אימצתי את זכרוני לתאר פרטים אשר ודאי במשך שנים נשכחו כמעט וטושטשו. השתדלתי בכמה שאפשר לתאר בפרוטרוט ובאותה עת לקחתי בחשבון עד כמה כוחותי מוגבלים כדי להתמודד בתפקיד כבד וחשוב זה. ברצוני להדגיש בזה שלפי דעתי, הסבלנות והכשרון קשורים זה לזה.

כבר משנותי הצעירות אהבתי לכתוב, אם זה רשמים מהטבע או שירה. עמוק בנשמתי חשתי אהבה עזה ליערות ושדות. אהבתי את עצי הדובדבנים למיניהם בפריחתם.

בסיום תקופתי הנסערת, בשנות יאושי הרב-צדדי לא נתתי לשום חוסר אונים ואזלת יד להשתלט עלי. השתתפתי, כתמיד, בכל דבר שנדרש ממני, מילאתי את תפקידי בתחומים רבים. לא פעם הייתי מהורהרת ועגומה, אף מיואשת אך תמיד שמרתי על יושר-לבי ולא פעם תוך אנחה כבדה...

תוססת וסוערת הייתי וכל יום שחלף נכנס שוב לתוך תחומי חלומי הארוך.

עתה ביצעתי חלומי בלב שלם - רצוני העז לכתוב השתלה בקרבי בהדרגה: לכתוב, לכתוב הרבה! והדבר עורר בקרבי שמחת חילים -

אם כי לפעמים הרגשתי מין תשישות רוחנית, בראותי לפני
עירפול, עננים מעורפלים - אך תמיד נשאתי בקרבי את ההכרה
העמוקה וחתקה - שמש אור עוד בוא תבוא, והיא תופיע!

וכך, עם סיום כתיבת זכרונותי - תקותי ושאיפתי נתמלאה!

והנה, אספר לכם על חיי, כיצד התגעגתי לאבי שלא הכרתי,
וכך הוא גורל ילדי, כאשר אביהם נפל במלחמת העולם השנייה,
קרבן של המרצחים הנאצים. -

שנות ילדות בקיסלין

בטרם החילותי לכתוב, ברצוני לחדגיש כי איני סופרת, והכתוב פה אינו יומן. אלה הם קורות אמיתיים וחוויות בתקופות שונות בחיי.

כבר זמן רב נשאתי בחובי את הרעיון ושאפתי לתאר את מאבקי וקשיי בדרך חיי.

היו נימוקים חשובים אשר מנעו בעדי לבצע את שאיפתי. אך לבסוף, אחזתי עטי בידי כדי למסור לבני לפחות חלק מקורותי ונסיונותי שעברו עלי בתקופות קשות של צער וסבל, וגם בשנים מאושרות מלאות שמחה וגיל.

את אמי אהבתי מאוד. היא היתה אשה טובה ולבבית, אם מסורה. שלושה ילדים היינו בבית - אחותי הבכירה רחל, אני מניה (בארץ שניתי שמי ל"מרים") ובן הזקונים היה אחי, טוביה.

את אפי לא הכרתי. לפי ספורי אמא גייסו את אבי לצבא הצארי כאשר אחותי היתה אז בת חמש, אני בת שלוש ואחי - בן שנה. זה היה במלחמת העולם הראשונה בשנת 1917. ממלחמה זו הוא לא חזר...

אז טרם הבינתי מה פירוש הדבר והרגשתי עצמי כשאר הילדים - מחקתי, השתוללתי, טעונה בחיי-ילדות רגילים.

במשך הזמן, כשהתבגרתי, החילותי להבין שאבי חסר לי וגעגועים עזים תקפוני, ביחוד בשמעתי את חברותי קוראות לאביהן - וקנאתי בהן תמיד. אך תמיד שאפתי וחלמתי וקיויתי שאבי יבוא פעם. זמן רב קיויתי והתנחמתי בתקוותי, אך הדבר, לצערי, נשאר בגדר חלום בלבד - לא ראיתי עוד את אבי.

מצאתי לעצמי עדוד וחשכתי שכאשר אתבגר ואנשא לאיש ואלד ילדים - אז לילדי יהיה להם אבא ותמיד אשמע כאשר יקראו לו "אבא"!
 לצערי הרב רצה הגורל שגם ילדי לא יכירו את אביהם... גורל זה שנשאני לכל העברים, כים הגדול את גליו... ובכתבי שורות אלה חוזרות מחשבותי לתקופות המזכירות לי את קורותי - לשנים רבות שעברו... האם אומר שזהו הגורל, או לומר שזהו מקרה שאני לא הכרתי את אבי וכך קרה גם לבני, אשר איבדו את אביהם שנפל במלחמת העולם השנייה, בהיותו קצין בצבא האדום. גורלם - כגורלי והם קרובים לי בצערם, בבדידותם תוך בית ריק, בלי אב... היכן הם ימי הפזורים? לא אמצאם, נעלמו תוך שדות רחוקים - וכיום? רק בני, הם שמביאים לי נחמה.

ואתם, בני, אנא זכרו-נא את יום מנוחתו של אבא. שם בארץ הרחוקה - הרחוקה....

* * *

משנותי המוקדמות הרגשתי אהבה לטבע. התגוררנו אז בעיירה קטנה, קיסלין, במחוז ווולין. היה שם מקום נופש והבראה, מוקף יערות שם צמחו אוכמניות, פטל וגם אגוזים קטנים.
 כלכתי עם חברותי לאסוף אוכמניות או לקטוף פטל, הייתי משתדלת תמיד שהדלי שלי יהיה מלא. עשיתי זאת בסבלנות רבה - היתה לי אז, כפי שאני זוכרת, הרבה סבלנות וכך גם עד היום.
 אין לשכוח שנות ילדות ושנות נעורים אפילו שלא היו מלאות שמחה, אלא שנים של עצב ודאגות, וכאשר אדם מתבגר ומגיע לזקנה, הוא מעלה שנים אלה ברוב אהבה, ואז מחשבות רבות מופיעות בזכרון ויש רצון לספר...

אין הזמן עומד על עמדו. אדם צומח, מתבגר, גם בשכלו. מופיעים רגשות הקוראים לחיים. -

בילדותי היתה לי אהבה רבה לטבע ולכל הסובב. הרבה עצים לטבע, יערות, פרחים פורחים, שירת צפרים, אויר רענן ובוקר, כאשר השמש מופיעה עם קרני-אור ובערב שוקעת בלהבות-אש, ואחריה - ליל-ירח יפה עם כוכבים גוצצים...

בעבור שנים מספר - אמי התחתנה שנית והיה לי אב-חורג, שהיה אדם רע. זאת הרגשתי מיד. קשה היה לי לראות אדם הכועס תמיד, עצוב, עם מבט רע בעיניו שליזה אותנו בכל מקום. מילדותי הייתי רגישה לעלבונות ומאד הרגשתי רע בנוכחות אבי החורג. - זוכרת אני כשהתחלתי ללכת בפעם הראשונה לבית הספר, לכתה א', רציתי להיות שווה לחברותי - ואבי החורג הפריע. הוא בכלל לא הסכים שאלמד. הוא לא הבין מה פירוש בית ספר לילד. גם לא היה לו כל רגש לילד שרוצה להיות ככל הילדים, לא הבין את שמחת הילד בבית הספר. את הרעש והעליזות של ילדים המשחקים יחד - הרי זו התקופה היפה בחיי ילדים!

לשמחתי הרבה היה לי דוקא רצון עז ללמוד, והייתי מוכשרת מאד והשגתי את מטרתי, עד כמה שניתן לי. קשה לתאר ולכתוב על הכל. עברתי מכתה לכתה, והכל בקשיים רבים, החל מרכישת ספר עד מחברת. - אך הרצון ללמוד כיפר על הכל. - הייתי גם מוכשרת לדיקלומים. כשהמורה נתן לנו ללמוד שיר בעל-פה - עלה לי הדבר בקלות. וכאשר המורה קרא לי - הייתי מדקלמת יפה מאד, ברגש ובמבטא טוב מאד. לעתים הייתי מקבלת מתנות מהמורה: מחברת לציור או עט. היו אלה מתנות קטנות, אך שמחתי בהן מאד, וחברותי היו מקנאות בי לעיתים.

המורה היה נוהג לערוך טיולים אתנו, ואני הייתי כותבת עליהם ומתארת את היערות בצמחילתם העשירה. אהבתי את היערות וההד בהם. שירת הצפרים, עצי האורן העבותים שרוח טובה היתה נושבת ומרשרשת בענפיהם. לעתים, בחזרי הביתה, הייתי מתישבת ליד הנחל ומשליכה אבנים לתוכו. האבנים צללו בתוך המים ורק כאשר התעלפתי - הלכתי הביתה.

למחרת אחרי הטיול, אהבתי לתאר בכתב את היופי של היער וסביבתו. הייתי נותנת את מה שכתבתי למורה והוא היה קורא לפני התלמידים - הדבר עודד אותי והייתי מרוצה כי בזאת רכשתי ורכשתי את אהבת המורה והתלמידים.

כיום אני נזכרת מה שכתבתי אז:

יער יערי, אתה יפה כל כך, נקי כל כך. אויר רענן יש בר, הציפרים מפארות את יפליך בשירה נהדרת, עציך הגבוהים והיפים מקושטים בעלים יפים על ענפיהם. הצפרים מתעופפות מפה לשם, צפרים יפות ושונות, כל אחת בשירתה.

גם כיום, בשמעתי את שירת הצפרים או המליית היונים - אני נזכרת בכל, וגעגועים עזים מתעוררים אצלי לשנות הילדות.

גם את האביב הייתי מתארת וגם את הסתיו והחורף.

האביב בא, השלג נמס. עשב ירוק מתחיל לצמוח. הכל הופך ירוק. השדות, היערות. הכל פורח. הפרי בשל עד לבואו של הסתיו. בסתיו - שלכת, הירוק נעלם ואויר קר מגיע מביא עמו גשמים. אחרי הסתיו - החורף אשר מכסה הכל בשלג גבוה. כשם שהטבע משתנה - כן משתנים חיי האדם. הזמן חולף, אדם מתבגר. - אני עברתי מכתה לכתה. המורה שלנו היה עורך לנו הצגות שונות, ולי לפי כשרונותי, היה מוסר את התפקיד הראשי. כך היה עם הצגת הילדים

"הילדה התועה". אני הייתי הילדה התועה, והעצים הירוקים, הענפים והחיות השונות אשר אליהם פונה הילדה בבקשת עזרה כיצד להגיע הביתה - מבקשים אותה להשאר ולמחרת תמצא את דרכה. - אני שיחקתי את תפקידי בכשרון רב, וכך קרה גם בהצגות אחרות. כמשך הזמן כשרוני זה השתכלל יותר ובגיל צעיר, בגיל 12 כבר השתתפתי בחוג הדרמאטי בעירתינו, במחזה "שמשון הגבור", "חסיה היתומה" וכו'. הייתי גם מדקלמת יפה את שירתי של ביאליק בלידיש "המלה האחרונה", את "הסערה" של אנסקי ואת הפואמה "רוזן מהונגריה" המתארת לוחם לחרות שהיה כלוא בבית-הכלא הבודד.

כל תושבי עירתי התפעלו ממני וכל אחד אמר איזו מילה טובה עלי. העריכו אותי כילדה יפה ומוצלחת ואמי שמחה מאד על כך. אך מהר מאד השתנה המצב וגם שמחת אמי. ביום אחד גם לי נגמר הכל. אבי החורג, כפי שכבר תארתי - החליט לעשות קץ ללימודי. - ביום אחד חיבה לי, בלכתי הביתה, סגר ממני בכח את ילקוטי והשליך אותו על הארץ - כל ספרי ומחברותי, שהרוח נשאם - התעופפו לכל העברים. בבכי מר השתדלתי לאספם, אבל לשוא - ואז החלטתי לא לשוב עוד הביתה. והלכתי מהר אל דודי ודודתי וספרתי להם הכל.

כשלאמי נודע הדבר, היא באה אלי בתחנונים ודמעות וביקשה שאחזור הביתה - אך זה לא עזר. אני סירבתי. אמרתי לה שאין לי עוד בית והחלטתי לעזוב את עירתי האהובה קיסלין. זו היתה לי חוויה קשה ופרט לכך היתה לי הפרידה מאמי קשה מאד. הפרידה ממשפחתי ומחברותי שאיתן ישבתי יחד בבית הספר. - לעזוב את עירתי קיסלין בח זכרתי כל שביל, כל הר וכל גיא.

את הנחל ומימיו הצלולים, היערות היפים, כל עץ, כל מקום בו
 דרכו רגלי הצעירות - את הכל היתי צריכה לעזוב ולהתחיל לחפש
 חיים חדשים, עתיד חדש. הרי היתי כה צעירה - בת 13 בסי'ה,
 וכבר היתי מוכרחה לעזוב את ימי הקיץ היפים וללכת לעולם רחוק
 וזר בו מעולם לא היתי ועליו מאומה לא ידעתי.

אצל דודי באישישוק

נפרדתי מאמי, אחותי ואחי. ממשפחתי וחברותי. השארתי הכל - כל
 קרובי. את היערות, ההרים והעמקים. קשה ועצוב היה לי...
 נסעתי לדודתי רייזל, אחות אבי שהתגוררה עם בעלה ושני בניה
 בעיירה אליק - זאת היתה דודתי שרק היא לבדה ניצלה אחר כך
 מהשואה הנוראה והגיעה ארצה - בעלה ושני בניה נספו. נהרגו
 ע"י הרוצחים הנאציים - היא לבדה ניצלה בנס.
 שהיתי אצלה זמן קצר. ספרתי לה הכל, אך היא לא יכלה לעזור לי
 כי הם היו מאד עניים. הדודה רייזל ספרה לי, שלא רחוק מווילנא,
 בעיירה קטנה, אישישוק, שם מתגורר אחיה ליבל עם משפחתו.
 אך גם הוא עני ויקשה עלי להיות שם. - אך אני בכל זאת החלטתי
 לנסוע לשם, כי שמעתי רבות על וילנא. לא יכולתי לעשות זאת
 מליד, כי הדרך היתה רחוקה והדבר עלה הרבה כסף ולא היה לי
 כסף לקנות כרטיס נסיעה - אז חיפשתי לי עבודה לטיפול בילד
 קטן. עבדתי כל יום מספר שעות עד שצברתי את סכום הכסף הדרוש.
 נפרדתי מכולם ונסעתי בדרכים ומסילות רחוקות וזרות. - הרכבת
 הביאתני לאישישוק. הגעתי לדודי שאותו אישית טרם הכרתי
 וחוא אותי לא הכיר, כי אף פעם לא ראני. הצגתי עצמי כאחיניתו,
 בת אחיו, ומליד היתה קרבה גדולה בינינו - מרוב הפתעה דודי
 פרץ בקריאה: הרי את אחיניתי! ואני הוספתי בשקט: ואתה דודי,
 דודי...

עשיתי הכרה עם אשתו - דודתי ועם ילדיהם ומייד התחלתי להרגיש
אצלם כבת-בית.

במשך הזמן ספרתי לדודי על כל מה שעבר עלי. על חוויותי, על אבי
החורג שהפריע בעד לימודי. גם סיפרתי לו כל כשרונותי לדיקלומים
ומשחק. על היותי קשורה לחוג הדרמאטי בעירייתי. דודי סיפר לי
שגם הוא היה נוהג לשחק ולזמר פעם, בהיותו צעיר. - הוא היה שר
לפני לעיתים קרובות ואני כה אהבתי לשמוע, ואת קולו הערב עדיין
זוכרת.

אחרי זמן-מה התחלתי לבקר בחוג הדרמאטי באישישוק, שם הציגו
מחזות שונים, וגם אני השתתפתי והייתי מדקלמת לעתים. דודי
שמח בהצלחתי.

דודי היה איש טוב, אך גם הוא היה עני והתקשה לפרנס את משפחתו.
הוא, הדודה וארבעת ילדיהם התגוררו כולם בחדר אחד - ואני
התחלתי להרגיש עצמי שלא בנוח - וגיליתי זאת לדודי. אמרתי לו
שקשה לי במצב כזה להשאר אצלו ושהחלטתי לנסוע לוילנא. - זו
עיר גדולה, שם אלמד מקצוע ואהיה עצמאית - בלב קשה דודי
הקשיב לי ושאל אותי היכן אני חושבת להתגורר בעיר זרה ומוזרה.
כאשר תשובתי לו היתה, שהחיים עצמם מלמדים הכל - הוא הופתע
מתשובה זו. הוא איחל לי הצלחה והבטיח לעזור לי ככל יכולתו -
כששאלתי במה יעזור לי, כאשר אין לו די פרנסה לבניו - הוא
השיב לי שגם אני בתו...

ב ו ו ל נ א

אחרי זמן מה עזבתי את אישישיוק בדרכי לוויילנא. בהגיעי לשם הופתעתי מעיר גדולה זו, מהזרות שבה, וכנערה צעירה בת 14, מעיירה קטנה, הייתי צריכה לחפש לי את חיי החדשים. לא הכרתי איש ובעיני הגדולות התועות ובוהות, חיפשתי ידיד שיעזור לי. בצעדי היאוש הראשונים שלי, היו לי ימים קשים מאד, וכל הקורא שורות אלו לא יתקשה להבין לנפשי. אך ישנו פתגם: "מצוקה שוברת ברזלי" - הייתי נחושה בהחלטתי להגיע למטרתי, שהצבתי לעצמי. אין דרך חזרה, ומכאן אני מתחילה את חיי לימים הבאים.

זה היה בשנת 1927 - בהיותי בת 14. עיר זרה ומוזרה. דודי נתן לי כמה זהובים - כסף פולני - וכתובת של אכסניה, שם התאכסנו כמה רוכלים מאישישיוק, ברחוב קוויאטובה. שהייתי שם ימים מספר וכל יום הלכתי לחפש מקום לינה, כי שכירת חדר עלה כסף רב. לבסוף מצאתי מקום לינה אצל אנשים זקנים. הייתי מרוצה והם קבלו אותי בידידות רבה.

במשך הזמן ספרתי להם על מצבי ושאלתים באם הם יכולים לסייע לי במשהו, כי ברצוני ללמוד מקצוע כדי להתקיים, ואין לי איש בוויילנא. הם יעצו לי לפנות לארגון עובדי-המחט שודאי יוכל לעזור לי. הלכתי לשם וספרתי להם כי ברצוני ללמוד מקצוע. מייד הציעו לי עבודות שונות - בתפירת שמלות, מעילים וגם בתפירת פרוות. - הלכתי לרח' סטרשון מס' 8 למתפרת פרוות והמנהל פלדבין קבלני לעבודה. זו היתה מתפרה גדולה עם הרבה עובדים, לא רחוק ממקום מגורי ברח' רודניצקי. התחלתי מיד לחוש קירבה לרחובות הזרים. באהבה רבה למדתי את המקצוע, הכל היה

לי מעגלין, אך כשוליה, עדיין הייתי מקבלת משכורת קטנה והיה לי קשה להתקיים בקושי ללחם, ועוד הייתי צריכה לשלם שכר דירה. דודי היה מבקר אותי לעתים והיה מביא לי כמה זהובים כדי שאוכל להסתדר בזמן הראשון. אהבתי מאד את עבודתי והדבר נתן לי אורך-רוח והתמדה. - לאט לאט הפכתי למקצועית ויכולתי לבצע עבודות שונות והשתכרתי יותר, וכבר לא הייתי זקוקה לעזרת דודי, כי זכרתי היטב את מצבו הקשה. כתבתי לו מכתבים לעתים קרובות והודיתי לו על עזרתו, על שהחזיקני כבתו ועל שמילא כל כך יפה את חובתו.

והזמן, כרגיל, חולף. שנה עברה פחות או יותר, למדתי את המקצוע בשקדנות. ההבדל בין שוליה לעובד מקצועי הוא גדול מאד. למדתי לעבד צוארון לפרווה, ושרוול, כי החומר לפרווה הוא אינו בד או אריג, אלו חתיכות קטנות שצריך להרכיבן - היתה לי הרבה סבלנות לדבר, למדתי בחשק רב, עד שכבר ידעתי להרכיב ולצרף שרוול למעיל-פרווה. זה היה הישג.

ההצלחות בעבודתי, רוממו והשקיטו את רוחי, ולכך יש להוסיף שהאווירה בעבודתי היתה נעימה והרגשתי שרוצים כולם לעזור לי להגיע למטרתי - וזוהי, להיות עובדת מקצועית.

חברי הקרובים - רחליה ו-מוליה

מהר הסתגלתי לעיר ווילנא. אהבתי את האנשים, אפילו זרים לי, כי הם היו טובים ולבבילים. כל ערב הייתי הולכת לארגון עובדי-המחט שם היו לי כבר מכרים. הכרתי שם חברה, נערה טובה וחכמה - שמה רחליה. ספרתי לה שגם אחותי שמה רחל ולכן שם זה יקר לי. כשהיינו נפגשות הרגשנו שיש קשר חזק בינינו.

רחל'ה ספרה לי על עצמה, על הוריה שהם עניים מאד, שמתגוררים בעיירה קטנה לא רחוק מוילנא וכן על החלטתה לעזוב את הבית, לבוא לוילנא על מנת ללמוד מקצוע. - רחל'ה עבדה כתופרת שמלות ומצבה היה יותר טוב משלי: ראשית - היה לה אב, ולא אב חורג, ושנית - היה לה אח בוילנא שהיתה לו חנות קטנה לצרכי-מזון והוא היה עוזר לה - שלוש פעמים בשבוע היה מספק לה מצרכי מזון שונים וכך היא יכלה להתגורר יותר טוב ממני. - אני ספרתי לה על עצמי, והחלטנו שתינו לשכור חדר ביחד ולחיות בו כשתי אחיות להתחלק בכל.

מלאו לי כבר 15 שנים. השתכללתי בעבודה, השתכרתי יותר וכבר יכולתי לחשוב על חדר משותף עם רחל. - קשה היה לי לעזוב את האנשים אצלם התגוררתי ואליהם התרגלתי. גם הם אמרו שיתגעגעו אלי. - כן, גם אנשים זרים יכולים להיות טובים - ובאמת נשארו ידידים.

שתינו השתכרנו טוב מאד ויכולנו להרשות לעצמנו לשכור חדר טוב. - החדר נמצא ברח' נובוגרוד מס' 6. מאחורי שער של ברזל - בעלי הדירה, המשפחה קושניר היו שלושה אנשים: הבעל אלצ'יק, אשתו פייגה והבן יצחק. הדירה היתה גדולה, בת 3 חדרים, מהם הם השכירו שניים. בחדר אחד כבר התגורר בחור אחד, ואת השני - אנחנו שכרנו. חדר האכילה היה משותף, כלומר, אכלנו בו כולנו.

בעלת הבית הכירה לנו את הבחור ואיחלה לנו ידידות טובה. כזמן הראשון קצת התביישנו, אבל הבחור, שמו מוליה, היה בחור מאד עליז ואדיב. הוא מצא חן בעינינו והיה לנו נעים לשהות בחברתו, ולו רק בשעת האכילה. מיום ליום התקרבו יותר. אחרי ארוחת הבוקר כל אחד מאתנו הלך ל-8 שעות עבודה, ואחרי העבודה, כרגיל, כל אחד למלוי חובותיו.

רחל'ה ואני התאמנו מאד זו לזו. היו לנו ענינים משותפים. היינו קוראות וכותבות. לעתים היינו מתארות את רשמינו מהעיר ווילנא היפה, וגם היינו כותבות מכתבים הביתה. אני הייתי כותבת לאמי היקרה, לאחותי ולאחי. בגעגועים רבים כתבתי להם שאבוא לבקרם ואז יהיה לי הרבה מה לספר, כי לא על הכל אפשר לכתוב מה שעבר עלי בחיי הנדודים שלי הצעירים.

וכך הזמן חולף, עד שהתחלתי למצוא ענין בחיי העצמאיים.

ארגון עובדי-המחט היה מארגן לפעמים סיורים בסביבת ווילנא, שהיתה עשירה ביערות והיתה יפה מאד - פוספישק, אנטוקול, פונר. קשה לי מאד לתאר את היער של פונר, שם ביליתי לעתים קרובות. כל אחד אשר קרא, ידע מה שהתרחש בפונר בעת כיבושם של הנאצים. - עת הייתי מטילת שם עם חברותי - לא העלינו אפילו בדמיוננו שפונר תהפוך בית-קברות המוני של יהדות ווילנא... למה הרוצחים הנאצים בחרו דוקא בפונר? אולי משום כך שזה היה מקום יפה כל כך. יער נהדר כל כך...

היינו גם הולכים לסיורים בסביבות ווילנא. למשל בטרוק, שם התגוררו קראיים. שם היה אגם ירוק. במימי הנחלים קרקרו צפרדעים וצפרים היו מצפצפות שם, בשירתן היפה. אז העליתי בזכרוני את עיירתי קיסלין - הנחל בו הייתי משליכה אבנים ומסתכלת באהבה כיצד הן צוללות במים... געגועים עזים תקפוני אז לאמי, אחותי ואחי, חברותי וכל חיי בעיירת מולדתי, לשנות הילדות. נדמה היה לי ששנים רבות עברו מאז, הייתי רואה הכל כבחלום.

בהתהלכי עם רחל'ה, בחזרה מטיול, כבר הייתי מבדילה בשדות, אגמים, הנחלים, ואת הכל אהבתי, כאילו הכל שלי. באהבה רבה התבוננתי בכל וחשתי שאין עוד אדם שיוכל לתאר את הנעשה בנשמת פנימה...

אהבתי הראשונה

ביום אחד, בארוחת בוקר, שוחחתי עם רחליה על טיולנו האחרון, כאשר השכן שלנו, מוליה, שמע את שיחתנו על הטיול - היה לו מענין לשמוע את רשמיו. לבסוף הוא הזמין אותנו לטיול אחד של הארגון שלו. קבלנו את הזמנתו ברצון והחלטנו להפגש במקום הפגישה הכללי, ברחוב הרחב שנקבע. - דייקנו לבוא ומוליה הכיר לנו את חבריו.

הטיול היה אל טרוק, שהיה לי מוכר מאוד מהטיולים עם רחליה. הרגשה נעימה היתה לי אז - הרי זו היתה התקופה היפה ביותר בחיי נערה. היה שמח, מצב רוח נהדר אצל כולם.

לפתע הכל נשתק: מוליה הרצה על מצבם של הפועלים בפולין. על ניצול, דיכוי לאומי, על אנטישמיות, ומייד תפסתי שמוליה הוא קומוניסט. כאשר סלים - ניגשתי אליו ולחצתי ידו בתודה על נאומו היפה, אשר לו הקשבנו בענין רב. מוליה אז לחש לי שברצונו להפגש איתי. כאשר נתתי לו את "הכתובת", השיב לי בהלצה "עליו לרשום את הכתובת לבל ישכחנה...."

יום שלם בילינו בסביבה היפה של טרוק - היום חלף מהר מאוד... לעת ערב הדרך הובילה חזרה הביתה, ולמרות המרחק הרב, מצב הרוח היה מרומם, כרגיל אצל צעירים. ליד דירתנו נפרדנו מכל החברים. מוליה הלך איתנו ונכנס לחדרו. בעלת הבית שלנו היתה מאוד מרוצה בראותה אותנו יחד. היא היתה אישה טובה והיתה מרוצה מידידותנו, כי זה יצא כפי שאיחלה לנו בפעם הראשונה, ליד השולחן בעת האכילה....

עייפים מהטיול הלכנו מיד לישון, ולמחרת, כרגיל, כל אחד לעבודתו, ואחרי העבודה - כל אחד וחובותיו - גיקוי החדר, קניית מצרכים ובילוי. כל דבר בעיתו. - מטבעי אהבתי נקיון. כפי שכבר תארתי שנות הילדות היו עצובות כך שאיש לא למדני זאת - כנראה שהדבר היה טבוע באופיי, למזלי הרב, כי הניקיון מחזק גם את הרוח ואדם עם רוח טובה יש לו ענין בחיים וזאת גם היתה הסיבה שהצלחתי להבקיע חומה חזקה. היה לי רצון חזק לחיים והכל אהבתי - לפי הטבע, וגם הניקיון וההיגיינה של בני האדם.

הידידות עם מוליה נתחזקה יותר ויותר. הרגשתי בו אדם קרוב, ידיד, לו יכולתי לגלות הכול על ביתי, אבי החורג, ועל הכל. -לצערי, גם חיל מוליה היו טראגיים. הוא היה יתום - ללא אב ואם, - רק אחים ואחיות נשואים. אחיו התגוררו לא הרחק מווילנא, בעירה קטנה, דיסנה. אחותו עטל, התגוררה בדוקשיץ, ואחות - חורגת אחת, חנה, בדולינב, אמן של דבורה וסימה. רק משפחה קרובה אחת היתה לו בווילנא. היה להם מלון בשם "אנגליה" ברחוב קביאטובה. - מוליה היה מספר לי קורות שונים בחייו ושנינו הבינונו זה את זה...

הוא היה מבוגר ממני כשש שנים - אני 16 והוא 22. אלו היו שנות הנעורים היפות ביותר. מוליה היה עצמאי גם בחייו וגם בעבודתו. ראיתי בו אדם רציני, בעל אופי טוב, בעל רמה תרבותית גבוהה. חשתי שהוא מבין לרוחי והוא העריך מאד את רגשותי. יותר מכל הוא הבין לאהבתי את הטבע, כי לי זה היה היפה ביותר. הייתי מאושרת שמצאתי לי חבר וידיד, המבין לנפשי.

גם לרחל'ה כבר היה חבר, ותמיד היינו מבלים יחד, ארבעתנו. היינו הולכים יחד לתיאטרון העממי היהודי, או לקולנוע.

תמיד יחד. אך לעתים קרובות מוליה היה עסוק עם מפלגתו. הוא לא היה מספר לי הרבה על עבודתו והתעסקותו האי-ליגאלית, אך אני הבינתי הכל. מוליה ידע שאני יודעת לשמור סוד, הוא ראה זאת לפי שתיקתי שאני יודעת הכל ומשוחחת אתו מעט מאד על פעילותו. למרות זאת עוד נשאר לו פנאי לבלות עמי. הוא רצה להכיר לי את משפחתו בוילנא - הייתי מרוצה מכך כי באמת רציתי להכיר את משפחתו וקרוביו. בשבת אחת ביקרנו שם. הכרנו ומיד הרגשתי מצידם ידידות חזקה. בילינו טוב מאוד והיה נעים בחברתם, נפרדנו בלבביות.

אני ומוליה היו לנו ענינים משותפים. למשל, להכנס לגן יפה ולהנות מהאור הטוב והצח. מוליה ידע היטב את אהבתי לעצים היפים והירוקים, הפרחים היפים, שפרחו כמו נעורינו. - פעם בחזרנו מטיוול גילה לי מוליה שיש לו ישיבה בלתי חוקית ועליו ללכת. בלחש אמרתי לו: "זה מאוד מפחיד אותי" והוספתי: "תוצאות שונות עלולות לבוא, אפילו עד מאסר..." ומוליה השיב לי: "החזון עדיף על הכל!" ואז הבינתי כי הוא אידיאליסט גדול והייתי קוראת לו בחשאי - "לנין השני", וכך, עבודתו הבלתי חוקית נמשכה זמן רב - עד, אשר יגורתי בא לו: מוליה נאסר.

מוליה בבית-הסוהר

פעם אחת, בבואי הביתה מהעבודה, סיפרה לי בעלת הבית פייגה, שהיתה הפגנה בלתי חוקית, בה עצרו את מוליה עם כרוזים בלתי חוקיים בידיה ובשעת חיפוש בחדרו מצאה המשטרה ספרות בלתי חוקית. את מוליה הביאו אל בית הסוהר של העיר לוקישקס. לאוש רב תקפני ותרגשה נוראה, של חרון ורחמים גדולים. רק אתמול כל כך יפה היה לי עמו - ועתה אני לבדי. מי יודע כמה

כמה זמן לא נחראה. מוליה נמצא בבית הסוהר בלוקישקס, מאחורי חומות גבוהות, קירות-אבן עם סורגי-ברזל, מוקף שומרים, אפילו לא נפרד ממני, בידי לא נגע, לא נפרד מאיש, בלי לומר "שלום" כפי שאמרו בוויילנא. הדבר נראה לי גרוע יותר מעזבי את ביתי. אז הלכתי חופשיה, מרצוני, נפרדתי מכולם, אפילו מההרים והעמקים, היערות, השדות... הו כמה קשה היתה לי הבשורה שמוליה נאסר... שקעתי במחשבות. בחפשי לי נחמה נזכרתי במילותיו "החזון עדיף על הכל" אפילו עד מאסר... ניסיתי להרגיע את עצמי: אולי דבר זה לא כל כך נורא לו כמו לי... אך כיצד אפשר בכלל להשוות הדבר: אני חופשיה והוא בבית הסוהר. אני יכולה לזוז וללכת לכל המקומות בהם בילינו יחד - והוא סגור ומסוגר. הדבר נראה לי ממש נוראי.

רחל'ה, חברתי, הרגיעה אותי וניחמה באמרה שנהיה שוב יחד בקרוב ונרגיש כתמיד - אך לי זו לא היתה נחמה... התגעגעתי נורא. עד היום נשארת נפש מתגעגעת - כשאני חושבת על הרגשותי נזכרת אני שתמיד הייתי מתגעגעת למשהו, במיוחד ליפי חטבע שתמיד אהבתי ואוהבת עד היום.

הזמן מפלס לו דרכו והחיים נמשכים. - עבדתי והתעסקתי בקריאה וכתובה - השתדלתי שהזמן יעבור מהר ככל האפשר - עד שקבלתי ממוליה את מכתבו הראשון בצירוף שיר. הוא כתב מעט מאד, מלים ספורות, התנצל בפני על יסורי ומכאובי. - כתב שהוא מרגיש טוב.

עד היום חרוטות במוחי המלים של השיר:

שיר מבית הסהר

לעששית הדועכת, עד אור השחר
 בצפיה לגורלי אותו ליל
 התחלתי שיר של צער לך לרקום
 בהלמות-לב כתבתי - ואחשוב:
 לו רק רגע לא יבוא הצר,
 לא ישבית רוחי החגיגית
 את ההשראה שריחפה מעלי
 להשאיר לך שיר של געגועים!

שבוע כבר עבר מאותו ליל
 קויתי לראותך בחלומי,
 קויתי לראותם בעת פגישה,
 הכינותי את שירי - ואת לא באה!

לפתע הקיצותי מכל חלומותי:
 כן, אבינה, לא רצית בעצב של זכרי.
 שיר של מאבק לחופש, זאת אתה!
 שיר של מרחבים.

לך אין נוגע שיר עצוב של געגועים
 אך לפתע, כמיתר רוטט, הצטלצל בחלומי,
 לי השמיע זמר כה יפה, ענוג:
 הו, מה אתבתיך, כה אתבתיך!
 לבוא, לך לנשק, ללטף - לא, לא אעיזה!
 אבינה לרוחך. אבין גאותך הצעירה.
 לכן רק כקבצן אליך אתחנן: הו ילדתי,
 לו רק זכריני פעם, זכרי - נא שיר אתבתי!

בגמרי לקרוא את השיר - געגועים עזים יותר תקפוני. החלטתי שעלי לראותו- ויהי מה. סמכתי על המקרה ששמות המשפחה שלנו - קפלן - הם זהים- והדבר נתן לי אפשרות לפנות למוסדות ולקבל רשות פגישה. וכך היה. - בתחילה שלחתי לו חבילת מזון, ברשות, ואחר כך הלכתי למחלקה שם מקבלים רשיון בכתב לפגישה. הודות לשם-המשפחה הזוהה, קבלתי פגישה, כי רק קרובי-משפחה מקבלים רשיון. הצגתי את עצמי כבת-דודתו.

איך אפשר לתאר ולבטא במלים את הפגישה? כשהובילוני לחדר הפגישה - מוליה כבר היה שם ושני שומרים שמרו עליו. מילתו הראשונה היתה שהוא שאף לראותני. שאלתיו על הרגשתו ותשובתו היתה שלא זו בלבד שחיי בית הסהר קשים - אלא הפרידה בינינו מאד כואבת... הבינותי היטב...

לא איפשרו לנו הרבה זמן לשוחח - 15 דקות בסה"כ, שחלפו כדקה אחת. לקחו אותי ממני ושוב דרכינו נפרדו. אני - לחופשי והוא - לחומות האבן והברזל, ואתו השומרים המזוינים. הדבר עשה עלי רושם איום. למה זה מגיע לו? מי הוא בכלל? הריהו לוחם למען חופש וצדק. ושאלתי את עצמי - היכן האמת? - אך תשובה לכך לא מצאתי. - למרות הכל הייתי מרוצה מפגישתנו הקצרה. ידעתי שבעוד שבועיים שוב אראנו, כי הפגישות הן בכלל דו-שבועיות.

ספרתי לכולם על פגישתנו והייתי ממש מאושרת. הדבר נתן לי עדוד ומצב רוחי השתפר, ועורר אותי שוב לחיים, אם כי למחרת, אחרי הפגישה, הייתי שוב בודדה, וקול קרא בקרבי: חבל על הזמן... אני רוצה הכל בחזרה... ברצוני לראות את האיש אשר אהבתי... ברצוני לראות בני אדם, להיות איתם ברחוב... איש אינו אשם בסבלי... אין לי טענות לאיש. איני כועסת... רק אהבה

אני מרגישה אל כולם. ותמיד בחיוך ליויתי את כולם. אפילו את
נשי האיכרים לשפת הויליה, הרועות את הצאן, הפרות. מוליה מאד
אהב את השיר:

מיהו שר שם, בחוף ההוא
מי כל כך בחשאי שם מתרונן?
אלה הן האיכרות הצעירות
המלוות את עדריהן לבתיהן

אך פתאום - נעלמו האיכרות. העדרים אינם. פעמוני הכנסיה
הצטלצלו! ורק הצליל הוא שנשאר... מאד הצטערתי על היום ההוא
שחלף, השתייכתי אז לדור ההוא של הנוער, הצועד בתוך היער
הצעיר בלב פתוח וחם, בנכונות לימי חיי הבאים שעדיין פרחו.
כל ההתיעצויות שלי היו אז עם עצמי, אך הייתי איתנה בהחלטותי.
הלכתי עם הזרם אך באותו זמן, יחד עם זה - חיפשתי את המחר
הטוב יותר, בזמן ההוא ובתנאים ההם.

השער של בית הסהר בלוקישקס משכני אליו, אפילו באותם ימים
שלא היו פגישות. נדמה היה לי שכך הנני קרובה יותר למוליה...
ספרתי את הימים לקראת הפגישה הבאה, ובלי הרף חשבתי אדות
הקירות העצובים...

ימים ריקים, שוממים ואילמים חלפו... חשבתי שמטרתנו המשותפת,
שלי ושל מוליה, היא שחרורו המיוחל, הרי שנינו ביחד ליבלבנו
אז, כעלים רכים וצעירים, מתחת לקרני השמש הבהירות של האביב.
- היינו צעירים כמעין שזה עתה פרץ מן ההר. חלמתי על השעה
שאקבל את מוליה בזרועות חזקות, פרושות, אברך את שחרורו, ואז
יבואו ימי שמש, ימי בוקר בהיר. כשיבוא אלי - יביא עמו את המבט
של ימיו שעברו, וגשר הבדידות בינינו - יעלם, ושוב החיים
האמיתיים יחודשו בינינו.

חלפו ימים, שבועות וחדשים. המשפט של מוליה התקיים והוא נידון לשלוש שנים בית כלא. זה היה הרבה מאד, התקופה היפה ביותר בימינו. לגבי זה איום. ממש לא יאומן. הייתי נזכרת תמיד במלותיו העדינות והאהובות - "פרח שלי" היה קורא לי. את יפיי המשיל לשושנים היפות ביותר, הוא התגאה ביפיי שלי ואת אהבתו היה מבטא ברגשותיו לטבע, אשר כה אהבתי והערצתי. ועתה - מי יבין לנפשי? אף אחד. חיתי לבדי. ושוב הרגשות שלי. ושוב הייתי חוזרת במחשבותי לכל אשר אהבתי - ליערות, לעצים העבותים, לאגמים, לעיירתי קיסליון, ובדמיוני ספרתי לכל אהובי וידידי על סבלותי. אל הגנים עם עצי הדובדבנים, עליהם אהבתי לטפס ולקטוף את הדובדבנים הבשלים. כל זה היה פעם, אז, בעיירתי קסליון, טרם הבינותי והערצתי ועתה געגועים עזים תקפוני לכל זה. - בתוך בדידותי שמעתי את קולה של אמי הקוראת לי: בואי! חזרי הביתה! - אך לפתע נזכרתי ברוח - הסערה שגירש אותי, נשא את ספרי ומחברותי לכל הרוחות, ספרי שהיו לי כה יקרים. והכל סער בקרבי, רציתי לרוץ, לחפש, אולי עוד אמצא משהו... כעסתי על עצמי על אשר אז לא התאמצתי מספיק כדי להציל משהו מספרי ומחברותי, כדי שישאר זכר כלשהו. - נעלבתי אז קשות מאבי החורג וגאותי הילדותית גיבשה אותי אז מביתי. אילו הייתי יכולה להרכיב את כל הפרטים מהמחזה ההוא, הטרגי והייתי יכולה לשחק כל זה - כי הרי בצעירותי הייתי ממלאת תפקידים טרגיים במחזות - אילו הייתי יכולה לבצע במשחק את הכל אשר אני מתארת בכתב - הייתי יכולה לבטא טוב יותר את רגשותי. עתה, כאשר אני נזכרת בכל חוויותי אז - הכל נראה לי כחלום...

ושוב קצת שמחה - צריכה אני ללכת להפגש עם מוליה, בפגישה בת 15 דקות... לא יותר... למוליה זה היה הרבה. הוא היה מחכה לי בקוצר רוח, הוא התגעגע לחופש ורצה לראותני. - ושוב שני

מרים לקראת החתונה

השומרים, מדי בית חכלא ששנאתי כל כך. אך כשרק ראיתי את מוליה, את חיוכו - קרן זהב היה נוצץ אלי מהשמים הגבוהים, הבהירים, וברעד התבוננתי לקירות הגבוהים, החומות סביב, החלונות הקטנים, עם סורגי הברזל. בסוף הפגישה תמיד רציתי עוד משהו לשאול - אך לא הורשיתי - חיש מהר היו מסלקים ממני את מוליה...

בחזרי תמיד מהפגישה, הייתי חושבת לעצמי: מהו הדבר הקושר אותי כל כך למוליה? מי הוא בשבילי? העובדה של מגורינו המשותפים, שם המשפחה הזוהר - כל זה יכולנו לציין כגורל, אבל את הבנתו לנפשי וההקשבה אלי באהבה כה רבה - זהו מה שקשר אותי אליו. כאשר מוליה היה רואה אותי שקועה במחשבות, בגעגועים - מיד הבין לרוחי והיה שואל: למה את מתגעגעת? כאילו שהיה יודע את המתרחש בלב פנימה, ומבלי לחכות לתשובתי, היה קורא לי לטיול בדרכים שקטות, רגועות.

בוילנא היו גנים שונים, מוקפים עצים עם ענפים יפים, מקושטים בפרחים ועשבים. בשבת בגן הייתי אוהבת לספר, על הכל שהיה מעיק לי בלב, - על הבית, על אהבתי לאמי ולכולם. מוליה כל כך הבין לנפשי ותמיד, בחיוך, היה אומר לי: את החיים יש לקבל כפי שהינם! גם למוליה לא היה קל, וגם אני הבינתי היטב לרוחו. החזון שלו סייע לו בהרבה, וזאת הייתי מעירה לו לא פעם. תשובתו על כך היתה כי גם לי יש הרבה תכונות המסוגלות לעזור לי. "הרי כה צעירה הנך - היה אומר - ואהבתך לטבע - הכל מרענן את רוחך. אני רואה את העידוד שבך - היה אומר - את רוחך הנועזת, וזהו מה שקושר אותי אליך!".

בכתבי שורות אלה, אני שואלת את עצמי: כיצד יכולתי לחכות למוליה שלוש שנים תמימות? מהו שהביא לי להחליט על כך? שלוש שנים אז, בהיותי בת 16, והיו לי חברים שיכולתי לבלות איתם.

אך לא הרגשתי דבר לאיש. איש לא ענין אותי, וכשאני זוכרת עתה בסבלו בבית הסהר ובבדידותו - אוכל להבין שזה היה הדבר שקשר אותי אליו וקשה היה לנו לותר איש על רעהו. בעת הפגישות שלנו לא יכולנו לדבר הרבה בינינו - אך מבטו חדר עמוק לנשמתי, והשתיקה ביטאה יותר מכל דיבור. אך הפרידה היתה קשה מאוד, ומכל מכאובי בחרתי את העמוק ביותר באמרי למוליה שלא אשכח אותו, לא אעזוב אותו לנצח. "לבבי ורגשותי - הייתי אומרת לו - ישארו אתך בימי עצב, בכל שלוש השנים של סבל, כאילו הייתי יושבת אתך יחד בבית הסהר" - זו היתה החלטתי.

הלילה עובר ובא היום. קויתי שהאור יבוא ונשמח שוב ביחד. - באחד הימים הבהירים, עם שחרורו של מוליה, השמש בהירה, עם תלתלי זהב שלה, תזרח מחדש, ותביא לנו את הרגשות הישנים החדשים ששלטו בנשמותנו.

האור של ימי חדר לתוך האפלה של בית הסהר - אליך, מוליה! באתי לידי החלטה שאי אפשר אחרת! לא קיימת בשבילי כל דרך אחרת בחיי! ולצידי הדרך, ולו דרך הרים, גבעות ועמקים - עולים געגועי העזים אליך מוליה!

שוב בעיירת-מכורתי, קיסלין

עבדתי כרגיל, השתתפתי בכל דבר שמצאתי בו ענין, ביצעתי את כל התפקידים שהוטלו עלי, בחיים הפרטיים והציבוריים. תמיד הייתי שומרת על ההגינות והיושר, בחיי הפרטיים כבציבוריים. - עמוד האור בדרך חיי היה הצו המוסרי שבי: לא לגרום סבל, לא לגרום עוול לאיש! העריכו אותי על כך כי לא סטייתי לעולם מדרכי זו - כך צעדתי בדרך נדודי הארוכים, ולא פעם בצער עמוק שבלב - התעורר בי רצון עז לבקר בעיירת מכורתי. לראות את כל קרובי

וידידי. כל יום שחלף - קרב אותי לביתי הנכסף. תפילת תחנונים
 פרצה מחזי. קבליני אמא, קבלי את בתך המתגעגעת! - להטתי בכל
 נשמתי וההחלטה לנסוע הביתה היתה לי ההגשמה של חלום ישן -
 לראות את עיירתי קיסלין, את אמי האהובה, ... רציתי להגיע
 הביתה בהקדם האפשרי ולהפגש עם כל אהובי - הדבר עורר בי שמחת-
 חיים, עוז ותקוה.

עד לנסיעתי עלי היה לסדר ענינים מסויימים: ראשית להבטיח לי
 את מקום עבודתי. לקחת חופשה של חודשיים כי הדרך היתה ארוכה
 ורציתי לשהות בקיסלין זמן ממושך יותר. אח"כ כתבתי למוליה
 שאני נוסעת לזמן קצר. תשובתו היתה שהוא מבין לנפשי וטוב
 שהחלטתי כך, אם כי הדבר לא יהיה לו קל. הפגישות בינינו לא
 יתקיימו... - לפני נסיעתי שלחתי לו חבילת מזון וגם הספקתי
 לבקרו. הפרידה לא היתה כרגיל, כי יש הבדל בין פגישה דו שבועית
 להפסקה של חודשיים. אך כך מוכרח היה להיות. נפרדתי והלכתי.
 והדרך תהיה רחוקה, כרגיל. -

שוחחתי עם בעלת הבית פייגה וחברתי רחל שהודיעה לי כי היא
 עומדת להתחתן בקרוב. הצטערתי מאד שלא אשתתף בחתונה ואחלתי
 להם אושר רב.

בעלת הבית, פייגה, אמרה שהיא לא תשכיר לאיש את חדרו של
 מוליה והיא מקוה שאחזור בקרוב. הנאמנות והלבביות של אישה
 זו קרבה אותי יותר ויותר אליה.

אספתי את חפצי, נפרדתי והלכתי לרכבת. קניתי כרטיס ועליתי
 לקרון.

הדרך היתה ארוכה ונמשכה 2 ימים ו-2 לילות. החושך בלילות
 הסתיר את הכל ולא ראיתי דבר. עם בוא השחר השמש עלתה וראיתי

את השמים הכחולים. הרוח השובבה ארגה אריגים משלה וקלעה
מקלעות כזר פרחים של חלומות שקופים. - שדות ירוקים, התבואה
העולה בקמה, השמש הלוהטת ביום לוחט, ברק החלום המתוק של
תמול-ששום, הכל, הכל התקשר והתמזג בי ביחד בתוך מטוה קטיפתי
של רצון, של כיסופים - והשגת המטרה.

הרכבת התקדמה במהירות עד הגיעה לתחנה האחרונה. ירדתי בעיר
לודמיר, 12 ק"מ מקיסלין. שם חיכו עגלונים זכרונותיהם. בחורף
היו באים בעגלות - חורף מקושטות עם פעמונים. אחד העגלונים
לקח את מזודתי ושאל לאן ברצוני להגיע, כי היו עוד עיירות שם
הרכבת לא הגיעה.

עליתי לעגלה. העגלון הניף את שוטו והסוס התחיל בדהירה. בדרך
התמזגו יחד שדות ויערות. התמלאתי באויר הרענן והטוב ומהר מאד
הגעתי לקיסלין.

מרחוק כבר ראיתי את ביתנו - מבנה ארוך, הבית היפה ביותר
בקיסלין. סלון גדול, חדר אכילה, חדר השינה של אמא, החדר
המשותף בו אני ואחותי היינו ישנות בו, המטבח גדול וחצר יפה
עם ערוגות של ירקות למיניהם, אפילו תירס-מזקני השיער של
התירס הייתי פעם קולעת צמות לבובות...

צהריים, העגלה נעצרה ליד ביתנו. בקפיצה מתוך העגלה, וקריאת
שמחה התפרצה מגרונני: ביתי! יומי המאושר! - לא היה גבול
לשמחתי. הכל קרן אור סביבי. במצב רוח נהדר רצתי לקראת אמי.
נשיקות עם כולם, שמחה וגיל, וכך נכנסנו לבית. החילותי מייד
לשאול ולהתעניין בכל, רציתי לדעת מייד על כל ההתרחשויות
השמחות והעצובות במשך כל התקופה שלא הייתי עמם.

ענן קטן כהה - בהיר התמשך מעלינו. השיחה התגלגלה כפקעת

חוטים. רק עכשיו התחלתי להרגיש את הבדידות שבחילי. עצב נטף מהקירות. יגון וגם שמחה זרמו מדלתות וחלונות ורוח הסערה העזה מאז אותה רוח שגירשני אז מביתי, שוב נסך עלי הרגשה לא נעימה

...

התחלתי לחפש דרכים כדי להפיג את העצב, להשיב ולרענן את רוחי, אך זכרונות העבר עינו אותי, הרגשתי בדידות נוראה על החלטתי מאז לברוח מביתי. לחשתי לעצמי: עלי לשכוח הכל, להסתגל לסביבה ולשמוח עם יקירי!-

בתוך הרעש והמהומה הידידותית, תוך ההתקבצות של קרובים אין ספור, וסתם ידידים - התחלתי להרגיש חמימות והתקשרות לכל דודותי, דודי, אחיינים - משפחה גדולה, עצומה כזאת - לצערי הרב אין הדבר כך היום... ואז פתאום קרן אור של שמחה בקעה מאי שם והשאירה מאחוריה פס של אור בהיר. כך היתה שמחת הפגישה אחרי זמן ממושך כל כך. קשה לתאר את שמחת אמי, אושרה, כאשר חילקו לי מחמאות שונות עד כמה שגדלתי ויפיתי. אפילו אבי החורג הודה שגדלתי נערה יפה. ראיתי לפי הבעת פניו, שהוא מצטער שהוא גרם לי צער כה רב בשנות הילדות.

למחרת, אחרי שקמתי, התבוננתי היטב בעיירה השקטה, הרגועה שכה אהבתי פעם... בכל נזכרתי. לאט לאט התחלתי לספר לאמי על כל מה שעבר עלי. על החלטתי לעזוב את דודי הטוב בגלל מצבו החומרי הרע, על הגיעי לוויילנא ועל כל קשיי. אמי נורא הצטערה. נחמתי אותה באמרי שיש לקבל את החיים כפי שהם ו... יהיה עוד טוב! ספרתי לה על מוליה, על היותו אדם חשוב מאד ונבון. על היותו אידיאליסט. קשה מאד היה לי לגלות על היותו אסיר. ידעתי שלאמי הדבר יהיה כמהלומה קשה - אך מוכרחה הייתי לגלות. אמא הקשיבה קמעא, התאנחה והוסיפה: "את צעירה וביכולתך להשיג הרבה יותר בחיים".

הבינותי היטב לרוחה, אך הסברתי לה הכל ואמרתי לה: "אדם כמו מוליה לוחם לא רק למען עצמו, אלא לאנושות כולה. יש לקבל את הדבר ברצון ולהתגאות בו". אך אמי, ככל האמהות, הבינה זאת אחרת, והשיבה לי: "למה לך קומוניסט?" ורק אז גיליתי לה על אהבתנו הגדולה, על הרגשות החזקים הקושרים את שנינו ועל היותנו מאושרים על שנפגשנו, ושום דבר לא יעזור ואיש לא יפרידנו.

אזרתי עוז וגיליתי גם לאמא שמוליה נדון לשלש שנים בית סהר, והדבר השפיע עליה נורא, וכאשר נודע לה שאני נפגשת איתו בפגישות כבת דודתו, כי גם שם משפחתו קפלן, היא לגמרי איבדה את העשתונות. אך היתה לי בכל זאת הרגשה שאמי מבינה שאני לא אכנע, כי ביני לבין מוליה אהבה רצינית חזקה התקשרה.

חקרתי את אמי אודות חליה, איך הרגישה בלעדי, כי ידעתי שאמא מאד אוהבת אותי. על כל שאלותי השיבה בעצב כי קשה היה לה אחרי נסיעתי. היא רצתה לשכנע אותי שלא אסע יותר לוילנא, שאשאר פה. תשובתי היתה: "לא אמא, זה בלתי אפשרי. הסבל העז כבר עבר, ועתה, לכשמצאתי את חלי בוילנא, זה כבר לא יהיה אחרת. אשב אתכם פה עד לחודשיים. נספיק לשמוח אחד עם השני, ושם בוילנא אבנה לי את חלי". אהבתי מאד את ווילנא... אפילו את בעלת הבית פליגה. ולכך הוספתי: שמצבי החומרי הוא לא רע. יש לי מקום עבודה מצוין, מרויחה היטב, אהבתי את עבודתי ויש לי הרגשה טובה בחילי העצמאיים. יש לי חברה טובה. מכלה את הזמן בקריאה וכתיבה - אני כותבת על הטבע ורשמים שונים על ווילנא היפה, העשירה ביערות והרים. מעל רכסי ההרים היינו אני ומוליה מתגלשים זהילתי רושמת חוויותי, ומוליה קרא הכל באהבה. הוא מאד העריך את כשרוני לכתיבה ומאד חבל שהפריעו ללימודי. הוא ידע על הכל, הוא היה ידידי שהבין היטב לרוחי.

וכך נודע הכל לאמא אודות חילי. גם עם אחותי רחל ואחי שוחחתי הרבה והזמן חלף מהר. גם את חברותי לא שכחתי. רוחי הסוערת והלהבה בנשמתי הצעירה, נמשכו אליהן. פגישותנו בימים ההם היו רצופות בהצגות, דמיונות ורגשות חמים ורגש של ידידות עמוקה. נפשית נארג בינינו באוירה מאד נעימה. טיילנו תכופות ביערות שם ברכתי לשלום את עצי האורן, חיבקתים באהבה ונזכרתי בטיולנו כדי לאסוף אוכמניות, כולנו יחד.

כך חלפו שבועות. היינו כולנו מאושרים. על שניתנה לנו האפשרות לשוחח, אפילו בשעת האכילה ליד השולחן, ולהתחלק בינינו בכל חוויותינו. הקשבתי לכל החדשות, הייתי במיוחד מאושרת שאחותי רחל תינשא בקרוב לאברהם שר. הכרתי אותו מקרוב. הוא היה בחור טוב, נגר במקצועו, מבית טוב. הוא היה גם מנגן ככינור מתוך שמיעה וגם לפי תוים. בבואו לבקר - הייתי מבקשת ממנו לנגן משהו והוא היה מבקש ממני לשיר. לפני עזיבתי את קיסלין, פעם, השתתפנו יחד במחזה "חסיה היתומה". הוא שיחק אז בתור אבי, וכשהדבר היה קשור בשירה, הוא היה מלווה אותי ככינור. כחתן לאחותי, הוא היה בידידות גם אתי והיינו מבלים יפה בזמן החפשי. מאד הצטערתי על שלא אוכל להשתתף בחתונה כי זה היה לא קל - הדרך רחוקה והחשש לא לאבד את מקום העבודה. איחלתי רב אושר לאחותי ונתתי לה מתנה.

אחי טוביה, עבד אז כרצען והשתכר היטב, היה מרוצה. בעיירה הקטנה הזו, המוקפת כפרים, היתה לו תמיד עבודה אצל האיכרים. הזמנתי אותו אלי, לוויילנא, לכשחילי ישתפרו מעט, ישתנו, עם שחרורו של מוליה.

חלף כבר חודש. כל יום עם פגישה חדשה, הכרות חדשה, רשמים. יום יום הייתי יוצאת לטיול, בשעות השחר והתבוננתי בזריחה

הרגועה, אל היום הנולד זעולה. בגעגועים הייתי הולכת לשדות והייתי מסתכלת כיצד האיכרים משליכים אלומות בתוך עגלה ארוכה, בשקט, כיצד זורם לו הנחל עם מימיו הבהירים כבדולח, בקלילות כזאת.

לעתיים קרובות חשבתי על מוליה זרגש געגועים עז לא נתן לי מנוחה. שקועה במחשבות הלכתי הביתה ובדרך רעיון, כסערה עזה, תקפני, והתחשק לי לקרוע ולשבור את האזיקים שרצוני היה כבול בהם. התחשק לי לזרוק מעלי את כל השנים שחלפו ברוח...

לפתע נזכרתי שהתמהמתי בחוץ יותר מדי, ודאי מחכים לי בבית, ובצעדים חפוזים חזרתי הביתה.

בבית חיכתה לי בשורה טובה. הגיע מכתב ממוליה. הדבר הקל על געגועי. התחלתי לתכנן כיצד להפטר מהמציאות העצובה הבלתי נישאת שלי, בה כל ישותי היתה מלאה. עוד זמן רב נשאר למוליה בבית-הסתר ואני את געגועי, את כמיהתי אליו לא יכולתי לרסן ולהרגיע, אך מייד נזכרתי בהבטחתי - לחכות לו.

אחרי קריאת המכתב בו מוליה כתב שהזמן נמשך לו יותר מאשר לפני נסיעתי לקיסלין - הבינותי היטב לרוחו ורגש של רחמים תקפני ובו ברגע שלהבת כבויה נדלקה בי ומשכנתי לימים עברו, קראה לי למרחבים ההם - חזרה לוילנא! הדמיון השתלהב בי, כאילו נמשכתי לאיזה מקדש. השלהבת שבערה בקרבי לא ניתנה להכבות. חיי הצעירים תססו וסערו. שם בוילנא - מוליה! ואני פה - בקיסלין. משהו התעורר בנשמת. אור וצל התמזגו ויצרו חוטים דק-דקים, כאילו בפקעת סבוכה.

כל יום שחלף משך אותי יותר לוילנא, כי הרי תמיד משהו משך אותי לאן שהוא. חשבתי לרוב על בריחתי מהבית, ועל כן נוצרו אצלי

רגשות שונים. ראיתי הכל סביבי כעולם נעול ותמיד שאפתי לשינוי, למשהו זוהר. לעתים הייתי מקנאה אנשים שלא מרגישים, לא יודעים, לא מתגעגעים, כמוני, לעולם נכסף ותמיד איזשהו יצר נעלם תקפני, כישף אותי, משך אותי ליער - ונאלצת הייתי ללכת, ובראותי את היער, הוקסמתי מעצי האורן הגבוהים, מהרוח הצפירית הקלה שהשתובבה בין ענפיהם הצעירים. התחשק לי אז לרוץ, לקפוץ, להתעופף כצפור מעץ לעץ. כשאני וחברותי היינו מלקטות אוכמניות והיינו שרות שירים שהדהדו ביער - נדמה היה לי שמישהוא שם, בין הענפים שר אחרינו. הייתי מפסיקה את שירתי ומקשיבה להד. הייתי צועקת: "הו - הא"! והיער ענה לי ב"הו - הא". על כך הייתי פורצת בצחוק והיער כולו גם הוא... מצמרות העצים הייתי רואה פתאום את הלהבות האדומות של השקיעה ואז פחדתי קצת להשאר לבדי. הייתי אז נפרדת מהיער, מהצפרים, מהכל. הייתי מתחילה לרוץ דרך כרי הדשא הירוקים שהתכסו באפלה של דמדומים. עוד הייתי מספיקה לקטוף זר של פרחי בר שונים, מלאים ריח ניחוח, וכשתויה מיין, בצעדים מהירים, הייתי חוזרת הביתה.

אמי חיכתה לי, בגעגועים, התבוננה בי במבט רב משמעות, ולחשה: "משהו תמיד מושך אותך לאן שהוא..." הרגשתי בגאווה, שאמי מבינה אותי... מבינה את אי השקט בנפשי, וכבר חשה ברצוני לחזור...

יום הששי, ערב שבת, קצת עודד את רוחי. אמי ברכה על הנרות ורוח השבת התפשטה והאירה כל פינה בבית. כולם התישבו לשולחן. הקשבתי ל"קידוש" על היין, אשר פיזר את החד-גווניות. ליל שבת זה נחרט בזכרוני במיוחד. התבוננתי על הנרות שדלקו בחגיגות, עד אשר דעכו וכבו.

בקיסלין שמחתי עם משפחתי, עם רעי ומכרי, עם חברותי, אך לא

שכחתי את מוליה בויילנא. רציתי שוב לראות את החומה הנעולה,
תמיד נזכרתי בחיזיו של מוליה ומאד התגעגעתי. חשבתי: מה יביאו
לו הימים הבאים?

יש לחיים, בדרך כלל, תקופות של שקט ומנוחה ותקופות של סערה.
חיי שלי היו סוערים. החיים מתקדמים בקצב מהיר - אך למוליה -
חיזיו התקדמו לאט לאט...

שתי אהבות היו לי: לוילנא וקיסלין, אך לכל אחת משמעות משלה,
רגשות אחרים. הרגש לאמי, אחותי, אחי, ידידים וחברים קשור
עם שנות הילדות הראשונות, שנשאתי בתוך נשמת, אך וילנא חדרה
יותר עמוק לתוכי ונשאתי אתי תמיד את מכתבו הקצר של מוליה,
מאחורי החומה, אלה היו רגשי שמחה מדוכאים, געגועים עזים
בימים ובלילות, והתקרה שפעמה בלב שבבוא הזמן - שוב יפרחו
הפרחים כלהבות זאני ומוליה שוב יחד נהיה. הפרח בפריחתו יצמח
עד סופו, כל החיים אורגים רגשות בסודיות, כמימי המעין.
חשבתי לעצמי: יהיו נא רצונותנו כשיבולים המלאות בשדה, וישארו
נא אצלי ואצלך! תשאר נא האהבה הלבבית בינינו, והימים והחדשים
מאחורי החומה ישארי בתמימותם ובנאמנותם. לא תפוג קרן האור
בבקעה והימים הטובים אז יבואו בניגונם האמיתי, מעומק הנשמה -
ובדמיונות כאלה מצאתי לי ניחומים.

נפרדתי מההרים, העמקים, הנחל. נפרדתי מחברותי וכל קרובי,
ובלבביות מאחותי, אחי ואמי היקרה. אמא לחשה ברעדה: "כה אתגעגע
אליך בתי, כל כך טוב היה, שמח בכל פלנות הבית..."

הרגעתי אותה: "אבוא שוב" ומיד הוספתי: "אך לא כה מהר..."
הסתכלתי בעיני אמא, בהן נוצצו טיפות לחות, כפנינים, כטל הבוקר
על העלים...

הבוקר היה בהיר, השמים - כחולים, השמש זרחה בקרני פז. זה הרגיע את רוחי והקל על המתיחות שבי. העגלון עם עגלתו הגיע בזמן. מהר עליתי בעגלה, לקחתי את המזודה וחבילת המזון שאמא לא שכחה אף פעם, וקראתי בקול רם: "היו בריאים! היי בריאה, אמא!" כשהעגלה זזה ראיתי את צילה של אמא, את נפנוף ידה. לאט לאט הכל נעלם, כל הד מהבית, כל צליל... הכל נראה לי כשקוע בתדדמה, הרגשתי עצמי כבחלום - אך קשורה למציאות.

עירתי קיסלין

קיסלין עירתי!	הו, כה מזמן מזמן-כמה יפה היה זה!
היטב אותך אזכורה	קיסלין עירתי, הכל השארתי כבר מאחורי, ביתי, וידידי,
כל הר כך וכל גיא	ודמעות לרוב שפכתי בחפשי את גורלי,
כל נחל וכל עשב	בשנותי הצעירות, צעד, צעד
כל שביל הרוח שם כיסה לעת עלות השחר.	וכך חלפו להם הנעורים -
ולעת ערב, בשעת דממה	הימים ההם זכורים לי, כן זכורים! קשה אותם לשכוח!
ביער שם הצפרים. היונים הלבנות	עירתי שלי, הו קיסלין
עקבתי בעיני למעופן	שם הרחק הרחק, ליד וולין.
צעירה הייתי, הכל ראיתי!	

הסוס דהר במהירות, הכל עבר לצידי בעירבוביה: שדות, יערות, גבעות, עמקים - דרכים שונות, וכל דרך מובילה לאן-שהוא.

הגעתי לתחנת הרכבת, קניתי כרטיס ועליתי לקרון. הרכבת יצאה לדרכה באטיות, הקונדוקטורים (מבקרי הכרטיסים) התהלכו מקרון לקרון וקראו בשם כל תחנה. הסתכלתי מהחלון - לכאורה, נדמה לי, אותם הרים, אותן אבנים, הכל זהה, אפילו השדות והיערות. אך בכל זאת-הבדל. הרים ירוקים, כאילו פשטו לבושם. ההרים נראים מרחוק כמוסים שלג לבן.

הרושם של הרגעים ההם נחרת בזכרוני ושכחתי את כל סביבתי.
המסע הנמשך 48 שעות, שתי יממות. בדיוק בשעה 9 בבקר, הגעתי.
יצאתי מתחנת העיר וילנה. זה היה ב-25 לאוגוסט 1931.

סבל חדש-תקוות חדשות

הבדל רב היה בין וילנה של 1927 לבין וילנה של 1931. חלפו
4 שנים מבואי לוילנה. אז הכל זר היה לי, לא היכרתי איש -
ועתה וילנה היא עירי, עיר מולדתי. אפילו בית הסוהר בלוקישקס,
עם שער הברזל, קרוב לליבי ומושך אותי אליו, מה שיותר מהר.

בעלת הבית פייגה קיבלה אותי בלבביות רבה, התנשקנו והשמחה
היתה רבה. הרגשתי במבטי אהבה בעיניה והתרגשתי. פייגה סיפרה
לי שרחל כבר התחתנה. היא אמרה לי: כאשר מוליה ישתחרר -
המשפחה תגדל. פרוש הדבר, הייתי לה כקרובת משפחה...

ביליתי עם בעלי הבית עדחצות. סיפרתי להם על ביתי בקיסלין,
מהכל, והלילה עבר עלי בחלומות ודמיונות שונים.

בקומי, השמים היו מעוננים, גשם קל של קיץ טפטף. הגשם ירד
בסירוגין - אהבתי ימים כאלה. לא פעם עמדתי ליד החלון הפתוח
והתבוננתי בטיפות הגשם מטפטפות מעל הענפים, יורדים על האדמה
ומרווים אותה והכל מתרענן, הכל פורח.

עלי להגשים מהר את חלומי, עלי לראות את מוליה מיד. הלכתי אל
משרד בית הסוהר ובקשתי פגישה עם מוליה קפלן אך שם אמרו לי
שהעבירו אותו לבית סוהר אחר בביאליסטוק...

מיותר לתאר את אשר הרגשתי אז. כאילו תוך ערפל כבר הבריק
משהו, להבת אש וניצוצות הופיעו ומילים ספורות בלבד יצאו
מפי: כל כך רחוק...

התקוות הבהירות שלי נגוזו - וימים קשים באו אלי, ימי עינויים של ציפיה ואכזבה. התחלתי מייד לשאול ולחקור על התנאים בבית הסהר שם בביאליסטוק, וכיצד אפשר להעביר לו חבילה.

רעדתי, קדחתי בכל ישותי. געגועי העזים לא נתנו לי מנוח, אך התאמצתי לסדר את חיי, בנסיבות הנוכחיות. יצאתי לעבודתי, שם קבלוני בשמחה רבה. הרגשתי שם מצויין. עבדתי בחריצות ובמסירות. התחלתי להתעניין בכל שהיה חדש בשבילי, ורגש חדש משך אותי, עורר אותי שוב לחיים.

מכל מכתב שקבלתי, מכל מילה נוצץ אור חדש, תקווה עמוקה, כי בקרוב יבוא זמן השחרור של מוליה.

ימים, שבועות וחודשים. חלפו עברו שנתיים. מוליה כתב שהוא מרוצה ושמח עם בואי חזרה לוילנא. אך הוא נורא מצטער שאיני יכולה לבוא לראותו. כתב לי שהוא למד היטב את השפה הרוסית כי הוא בחדר אחד עם רוסי. הוא קורא הרבה ואוהב את השפה. זה מעסיק אותו הרבה ומקל על שהותו בבית הסהר. פרוש הדבר - אדם מתרגל, מסתגל לכל...

ואז ראיתי: קרוב לי ה"אתמול" אך ה"היום" עודנו רחוק... חשבתי שאוכל להתראות עם מוליה אך לנסוע לביאליסטוק היה לי בלתי אפשרי. השנה האחרונה שנותרה עוד למוליה לשהות בבית הסהר - היתה לי נורא קשה - אך לא התיאשתי. עמוק בלבי עוד דלקה האמונה, שהיום בוא יבוא!

הימים והלילות נמשכו ואני כל הזמן חשבתי לעצמי: מתי זה כבר יבוא היום המאושר של שחרור מוליה? בקוצר רוח חיכיתי לבוקר הבהיר ועל פגישתנו באותו יום בהיר.

הגיע החורף. השלג המסנוור כיסה הכל - את ההרים הגבוהים, העצים

הערומים הכמהים לעליהם הירוקים. הגגות כוסו בשכבות שלג.
נהר הויליה הקפוא הבריק כמראה מול השמש השוקעת - "הלילה בחוץ
לבן היה, מואר בקרני כסף" - נזכרתי פתאום במילות השיר
"הרוזן מהונגריה..."

בשעות השחר, בצאתי לטיולי, התבוננתי על השלג כיצד הוא רוקם
רקמתו ויורד לאיטו. היליתי אוספת גושי שלג ומגלמת מהם צורות
שונות והדבר הרגיע את געגועי לשדות הרחוקים. הרים וגבעות.
כך חלפו להם הימים, ללא הבדל ביניהם. מצאתי לי סיפוק בעבודתי
הציבורית ומילאתי את חובותי לפי השגותי והכרתי. בעוז וברצון
חזק גברתי על רוחי הנכאה, - אהבתי לטבע כיפרה על הכל. בעת
טיולי, בזמני הפנוי. הרגשתי קרן אור חודר לקרבי - ואז כל
ישותי הוארה באור יקרות.

הזמן חולף לו בקצב. אחרי החורף בא האביב והחיים עוברים
בתנופה. כתבתי לאמי על שחרורו של מוליה בקרוב. אמי היקרה
השיבה לי מיד כי גם היא מרגישה בתחילתי.

גם מכתבי מוליה היו מעודדים - הוא כבר מונה את החדשים, אחר
כך את השבועות, הימים - עד ליום המאושר הנכסף...

גם אני מחכה ליום הנכסף. לי היתה הצפיה לשחרורו של מוליה
כציפיה לבוא האביב כשהעצים עטופים בלבוב נהדר ובריח ניחוח.
השדות והיערות מתעוררים לחיים, העשב הרענן, העלים מוריקים.
הכל נראה נפלא - השמש הזורחת, הציפרים המציצות והאור הטוב
התמזג עם המלקוש שגבר מרגע לרגע, והכל מרענן - מחיה נפשות.

באותם ימים חשבתי הרבה על גורלי. חיי העתידים. נזכרתי בכל
מיני אפיזודות וקורות חיי. אך ביחוד היתה לי הרגשה נפלאה
לקראת פגישתי עם מוליה. לידידותנו הקרובה, לאהבתנו העזה

ובמיוחד חשבתי על השנים האחרונות שלו בבית הסהר ועל מה שמחכה לנו לאחר שחרורו.

חלום - ו מ צ י א ו ת

ביום קיץ אחד, בימי יולי הלוהטים, הגיעה ידיעה חשובה ממוליה: הוא הודיע לי על יום שחרורו - 25 ליולי 1932. לי זאת היתה כשורה יקרה, שלא תסולא בפז! מוליה בא! והנה הוא כבר שוחרר!

פעמון הדלת הצטלצל. בעלת הבית פייגה פתחה את הדלת וקראה בשמחה: "מוליה בא, מוליה כבר פה!"

מוליה נכנס לחדר האכילה וברך את כולם בשלום. השמחה קשה לתאר במלים פשוטות. מצב רוח חגיגי השתרר סביב. הפגישה שלנו היתה מרגשת. מוליה התבונן בכל במבטי געגועים. כל מבט חם שלו, כל מילה עוררו בי מעיינות של שמחה. חמימות נעימה חדרה לקרבי, של אהבה קדושה, אך גאה. בישנית מדי היתי מלהראות את תחושת האמיתית. גם מוליה היה עצור ברגשותיו, לבו, לב בחור, פרפר מהחופש שחזר אליו.

סוף סוף התפתחה שיחה בינינו. מוליה נזכר כיצד אני ורחלה בלינו ביחד, הלכנו תמיד ביחד והצחוק שלנו עדיין מצטלצל באוזניו.

הוא היה חושב לעתים כמה יפה היתה הידידות ביני לבין רחלה, שיתוף פעולה של שתי חברות טובות. מוליה התרגש: "כמה יפה כל זה היה פעם!" ואני חשבתי: "גם עתה הכל יפה, ביחוד שחרורך מבית-הסהר. לנו זאת ההתרחסות היפה ביותר".

יצאנו לטיולנו הראשון, אני ומוליה. כשהתקרבנו לגן הברנרדיני היתה לי תחושה שהכל שמח אתנו: העצים, הרוח הטובה, הציפורים הצפרדעים מהשלולית הקרובה. ומוליה - הוא ראה דק אותי, התפעל

מהיופי שלי ולא יכול היה להינתק ממני, לא האמין לנפשו שאני באמת אתו, שיושבת אני לאמיתו של דבר, אתו בגן. כן, האמנתי לו, האמנתי לאהבה בינינו כי חזקה היא. הייתי מאושרת, מרוצה מהכל. הייתי מאוהבת בעצים המלכלכים, חיתי כל פריחה.

מאוחר יותר נפגשנו עם ידידיו של מוליה - כולם שמחו בשחרורו. גם רחל ובעלה באו לברכנו. מוליה נמשך לכל מקום, את כולם רצה לראות. - הלכנו לבקר את אחייניתו ומשפחתה במלון "אנגליה" שם קבלו את מוליה בלבביות רבה, נשקו אותו וברכוהו עם שחרורו. מוליה סיפר על חוויותיו בבית הסהר. נפרדנו מהם והם איחלו לנו עתיד מאושר לחיינו המשותפים. שמחנו לשוב, והלכנו הביתה. עברו שבועות מספר. מוליה קבל עבודה אצל מעבידו הקודם, בבית מסחר למכשירי ספורט, הסתגל מהר לחיו החדשים, לחופש.

בפגישתנו המשמחת רגשותנו חודשו. נעלמו ענני החושך והאביב הגיע, עם השמש הבהירה והחמה. ההתרחשויות של שלוש שנות פרידה, מלאות סבל, געגועים, עד לשחרורו של מוליה - אילצונו לשכוח את העבר לקראת התחלה חדשה, לבניית חיים חדשים, למחר חדש, יפה יותר והעבר ישכח, וישאר בדברי הימים

בכתבי שורות אלה הכל עובר במחשבותי וקשה לי להשתחרר מאותם הימים הפזורים. פגישתנו אחרי שלוש שנים של הינתקות שיחררה אותנו מהגעגועים העזים והובילה אותנו לקראת בניית מחר חדש.

עלי לציין כי גם לאחר שחרורו - מוליה המשיך בפעילותו הציבורית. הוא ניצל את זמנו הפנוי לקיומה, גידולה ופריחתה של המפלגה הקומוניסטית, למטרותיה - בכל הזדמנות, בכל יכולתו. הועד המרכזי של המפלגה העריך אותו כאיש אמונים והוא נקבע כמרצה בפגישות ושיבות של תאי מפלגה מסויימים.

מוליה האמין באמונה שלמה וציפה לישועה, ודעתו זו ותקותו היו מבוססים באמונתו בסוציאליזם.

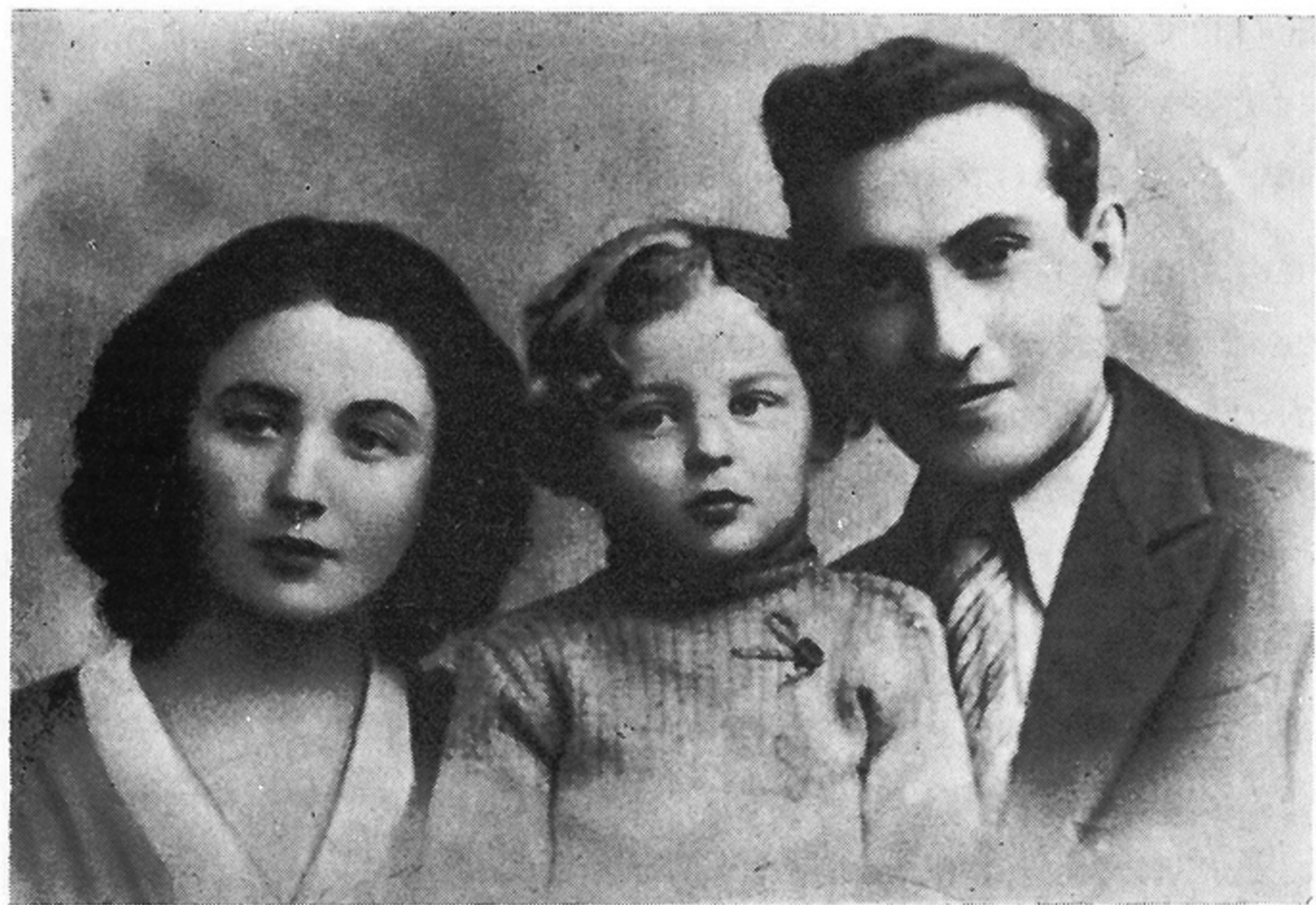
אנו מקימים משפחה

בשעות הערב הפנויות בילינו ותכופות שוחחנו על תכניותינו לעתיד. לבסוף החלטנו לערוך חופה ולהתקשר חוקית. החופה נקבעה ל-25.9.32 בדוקשיץ, אצל אחותו של מוליה, אתל - החגיגה תהיה צנועה, לפי יכולתנו. מוליה הזמין את אחיו עם משפחותיהם, שהתגוררו בדיסנה, לא הרחק מדוקשיץ. משפחתי - אמי, אחותי ואחי - לא יכלו לבוא בגלל הדרך הרחוקה ומצבם החמרי בימים ההם. אני ומוליה נסענו שבוע לפני כן.

נסענו במצב רוח מרומם, בציפיה להתרחשות הנראית באופן עתידנו, שתביא לנו שמחה ואושר. אחר מספר שעות ברכבת, בהתקרב למקום מגוריה של אחותו של מוליה - היתה לנו ההרגשה שמחכים לנו, ובאמת פגשנו בחיוך לבבי... הרגשתי מיד שם בת בית. השבוע חלף מהר, וליום הנקבע הגיעו האחים של מוליה, דודי ובעלת הבית שלי, פייגה, שעשתה הכרה עם משפחתו של מוליה. מיד נתקשרה ידידות חזקה בין כולם, כאילו שמכירים שנים. מצב הרוח עליז נמשך עד שהגיעה שעת טכס החופה, בהשתתפות אחותו הטובה של מוליה. שתו לחיים, בילו יפה, טעמו מהמאכלים הטובים שהוכנו, שמחו עד חצות הלילה. נפרדו מאתנו וכל אחד נסע לביתו. אני ומוליה נשארנו עוד כמה ימים, שוחחנו על ענייני משפחה שוטפים: נפרדנו בידידות ונסענו הביתה.

חזרנו באותה הדרך, אך במחשבות אחרות. רק אתמול היינו נער-ונערה, ועתה - בעל ואשתו...

את חדרנו הכינה בעלת הבית הטובה פייגה, קישטה בפרחים, בעוגות ומשקאות. נישקה וברכה אותנו, באמרה שכיוון שהשידוך התחיל

בביתה, היא מרגישה עצמה כאם והציעה לנו לגור אצלה עד שתהיה לנו אפשרות לשכור דירה נפרדת. הזמנו את חברינו, גם את חברתי רחל ובעלה ובילינו עד מאוחר בלילה.

וכך התחילו חיינו המשותפים. מה ששיך לחיינו היום-יומיים הכל הלך כשורה. עבדנו ואני גם התמסרתי לעבודות הבית. רכשתי חפצי בית שונים ומילאתי את חובותי באהבה. היינו מרוצים ומאושרים.

בכתבי שורות אלה - הכל עולה בזכרוני, כיצד נראו אז החיים בכלל וחייו היהודיים בפרט. באיזה צניעות ועניות היו אז חיים. קשה היה להשתכר למחיה, החיים היו פרימיטיביים, לא ידעו מותרות, כנהוג היום, אך היו מרוצים.

ב-27.5.33 נולד לנו בננו הבכור, משה. ילד חביב, עינים כחולות. התחלתי מייד להרגיש ולחוש אליו אהבת אם, את חלומי הפכתי למציאות, נהייתי לאם ומוליה - אב. כך חלמתי בהיותי נערה צעירה, לשמוע את השם "אבא" מילדי. משקלו של משה היה 4 ק"ג. "הברית" התקיים במועדו ושמתנו היתה גדולה.

לאחר שהתחלנו לנהל חיים נורמלים - אור וקרן תקוה ליוונו בדרכנו. חשתי אושר רב עם היותי אם, בעלת הבית פליגה היתה לי כאם מסורה ועזרה לי הרבה. בהיותי בעבודה - היא היתה מטפלת בילד. הדברים נראים לגמרי שונים מחיי רווקה. גם מוליה עזר לא מעט בטפלו בילד בזמנו הפנוי.

משה גדל. כבר היה בן שלוש. מביתי בקיסלין, מאמי, באו מכתבים תכופים, בבקשות לראות את הנכד. אמי בקשה ממני שאבוא לזמן מה. אני ומוליה חשבנו על הדבר והחלטנו שהכרחי למלא את רצונה העז של אמא-סבתא. מוליה לא יכולה לנהל עבודתו עליה היה אחראי.

בבוקר בהיר אחד נפרדתי מכולם, מוליה ליווני לתחנת הרכבת, נפרד בלבביות, נשק לילד ועלינו לקרון. הכל התמזג למראה עיני יערות, שדות, הרים וגבעות - אין שינוי, אלא בזה שעתה נוסעת אני לשם - כאם. מה שיותר אני מתקרבת לביתי - געגועי גוברים.

זה היה יום רגיל אחד, אחד מימי האביב הם, כאשר תחילת הטבע מתמלאת בגעגועים לא מוכרים. יתכן ואני נמשכתי כל כך בגעגועי לראות את כולם, את הכל שכה אהבתי, במיוחד בתקופה שהכל מלבלב ופורח מחדש.

והנה מתקרבים אנו לביתנו. הרגשה נפלאה. נכנסתי עם ילדי. אמא שומחת כל כך אתנו, ביחוד עם נכדה החדש. מיד הגיעו אחותי עם משפחתה, וגם אחי טוביה. קשה עתה בצל עשרות שנים, לתאר את השמחה והאווירה שהשתפכה על הכל. קרובים ומכרים שונים זרמו אלינו, כולם רצו לראותני עם הילד. הייתי נרגשת ומרוצה ברגעים ההם. הכל רומם את רוחי, חיממני והפיג בי תקוה.

אמי היתה מאושרת. לא ידעה שובע בהסתכלה על הנכד והתקשרה אליו באהבתה. גם הילד התקשר מאד לסבתא. קשה היה להאמין שבזמן כה קצר האהבה תהיה כה עצומה.

ריח העיירה המרענן משכני לגנים ולבוסתנים, לעצים שהתנועעו ע"י הרוח המשובב. הדשאים, הערוגות הפרחים, הכל הזכיר לי רבות. היה כל כך טוב להנות בשקט ובשלוה מיפי הטבע.

ביקרתי אצל חברותי מבית הספר, שם גם הן כבר היו אמהות. שוחחנו בינינו והיינו מרוצות לשמוע חדשות, זכרונות משנים שחלפו. היינו כולנו מאד נרגשות, והילדים הוסיפו שמחה לפגישותינו. ממוליה קיבלתי הרבה מכתבים. הוא מאד התגעגע וביקש שנבוא מיד. וכך, לאחר שבועות מספר של בילוי עם משפחתי, התחלנו להתכוון

הצטלמנו עם כל המשפחה - הצילומים שמורים עמי עד היום.
נפרדתי מכולם ונסעתי הביתה.

ב-7.3.37 ילדתי את בני השני - ברלה, הקרוי כיום: דב. הוא דמה מאד למוליה וככל ילד - עם אהבתו ועם מזלו. מסרתי הרבה מזמני לילדים, האהובים עלי. הייתי נאלצת להפסיק עם עבודתי ולחפש דירה גדולה יותר. מצאנו דירה בשניפישוק - רבתי, מפרוורי וילנה. ברחוב ווילקומירסק 42. שכר הדירה לא היה גבוה, וזה התאים ליכולתנו - 2 חדרים ומטבח. קשה היה לנו לעזוב את בעלת הבית הטובה פליגה, שהיתה קשורה ושזורה בחיינו והיתה לנו כה מסורה.

היה לי קשה להתרגל בהתחלה לדירתנו החדשה, הסביבה היתה לנו זרה. לעיני עוד הופיעו דמויות שונות מזכרוני בארועים שונים - אני ורח'לה כנערות צעירות אצל, פייגה. ההיכרות עם מוליה. החופה, באלת הבית הטובה פייגה שכה אהבתי. מוליה שם לב להרהורי - הוא הבין לרוחי, חש את געגועי. הוא ניחם אותי באמרו שעלי להיות מרוצה מחיינו העצמאיים ומצבנו החומרי שהשתפר.

מוליה נהיה למנהלו הראשי של בית החרושת דינצס של מכשירי ספורט, ברחוב בריטה. הסידורים בבית התקדמו, ההרמוניה של חיינו המשותפים היתה מצויינת וחייתי עם משפחתי מרוצה ושלווה.

בהיותי בימים המתוארים ההם, יחד עם ילדי והשלווה והשקט השתררו מסביב, הייתי נזכרת מחיי האפורים פעם כאשר קרן אור חדרה ועתה והאווירה קרנה על הכל אך, כרגיל הייתי טרודה עם ילדי, במשק הבית, בציפיה למוליה שיחזור מעבודתו, והחיים היו יפים.

כך עבדו חדשים ושנים. משה כבר הלך לגן הילדים, גם דב גדל. החיים זרמו גורמלית, ללא הפרעות. תכופות נמצאנו בחוג של ידידים ומכרים שהתפעלו מחיינו היפים. היו לנו חברים שהיו מאד קשורים למוליה ע"י פעילותו הסודית של מוליה במפלגה. מוליה היה מספר לי על תפקידיו בעבודתו הבלתי חוקית, בסודיות, והסוד הזה הפחידני, אך שמרתי עליו בסודיות גמורה.

לא אוכל לתאר ולמסור את דאגתי הרבה, את הרגשותי בתקופה ההיא, הרי היו לנו ילדים קטנים, והדבר לא נתן לי מנוחה. רעד עבר בלבי, אך פרט לפחד על תוצאות פעילותו האי חוקית של מוליה החיים זרמו כרגיל - והיינו מרוצים.

בסוף 1938 - אחי בא לבקרנו והכיר את חיינו. הוא נוכח לדעת שמוליה הוא בן אדם חשוב וחכם, כפי שתארתי בהיותי בקיסלין. גם אחי כבר היה נשוי והיה אב לבת, בלומלה. אחרי זמן קצר של בילוי עמנו - טוביה נסע הביתה מרוצה.

מפעם לפעם היה גם מגיע דודי וגם אחותו של מוליה. שמחנו עם כולם והם אתנו. הרגשתי עצמי מאושרת בביתנו המסודר. הילדים גדלו, היו בריאים, בהרגשה טובה. וכך זרחה עלי השמש, עם קרני הזהב, עלי וסביבי.

בחדשי הקיץ היינו נוסעים עם הילדים, באזורים שונים של וילנא. ביער אנטוקול, פספיאשק וכו'. מאד אהבנו לבלות בחיק הטבע ולהנות מכל מתנותיה - האויר הטוב, קרני השמש הטובים והמים הקרירים.

בתקופת מלחמת העולם השנייה

באחד הימים של 1939, בשוב מוליה מהעבודה - הוא סיפר לי על הסכנה האורבת לנו. המתיחות של המלחמה גברה מיום ליום. אפילו נגד היהודים התרבו מיום ליום.

האחד בספטמבר 1939, היה יומה האחרון של מדינת פולין העצמאית. הגרמנים של היטלר התנפלו על פולין, והתחילו זוועות המלחמה. שידורי הרדיו מסרו על התקפות חיל האוויר הגרמני על ערים וכפרים בפולין. תכופות נשמעו אזעקות ומיד לאחר זה הרעש של מטוסי הנאצים המתקרבים. אחרי הפצצות כבדות שכתוצאה מהן היו קרבנות רבים - בהלה תפסה את כולם.

ב-17 לספטמבר עבר הצבא האדום את גבול פולין ובלילה ראינו את הטנקים הרוסיים ברחובות וילנא וקבלנו אותם בברכות ופרחים. פשוט התנשקו ברחובות מרוב שמחה שהצבא הסובייטי בא לשחרר אותנו מההיטלריסטים.

מוליה היה מאושר. הוא חש את התגשמות חזונו וחלומו. המפלגה הקומוניסטית נהיתה חוקית. מוליה קיבל עבודה אחראית באחד מבתי החרושת בוילנא. הוא היה פעיל מאד בעבודתו הציבורית והתמסר לפעילותו במרץ רב.

ב-1939 הסובייטים מסרו את וילנא - לליטאים. אנחנו עזבנו את וילנא ועוברים לעיירה פרוזורוק לא הרחק מגולובוק, מחוז וילנא.

ב-1940, אחרי שהרוסים כבשו את ליטא כולה - חזרנו לוילנא. באחד לינואר 1940 - ילדתי את ילדי השלישי, שוב בן, אליהו. המשפחה גדלה.

קשה היה לחיות בתקופה ההיא. מדי שבוע, מדי חודש נוספו דאגות חדשות. התחילו לדבר שגרמניה הכריזה מלחמה על רוסיה. היתה

התחושה שהמלחמה היא בלתי נמנעת. זה השפיע נורא על כל אחד
והרבה אי שקט. מוליה אמר שבקרוב יהיה עלינו לעזוב את ביתנו
ולברוח יחד עם הסובייטים.

אחרי ההתקפה של הגרמנים של היטלר על ברית המועצות, ביוני 1941
אנחנו עוזבים שוב את וילנא. אלפי יהודים יוצאים לדרכם לגבול
הרוסי. מהר מאד כבשו הגרמנים את וילנא. ערפל של דמים וזוועה
אפף את כולם. ברחנו יחד עם הרוסים והגענו למינסק. שם בערו
הבתים המופצצים. פליטים התרוצצו בכל הדרכים. חיילים מהצבא
האדום קיבלו אותנו על המשאיות שלהם והביאונו לויטבסק, שם היו
כבר אשלונים מוכנים והובילו אותנו לקויבישב יחד עם כל
הפליטים.

שבועות נסענו, בהפסקות רבות, תוך הפצצות קשות, פחדים ועינויים
לא חסרו לנו... לא פעם היינו לנים בשדות, תוך תרדמה קשה.
משם העבירונו לבשקירסקי ס.ס.ר., בעיירה בילובי, עמוק בתוך
רוסיה. לנו, עיפים ורצוצים אחרי חדשי נדודים רבים, רעב וצמא,
פחד וסבל - היה שם מקום מתאים, כי היה שם שקט ורגוע.

קליטת הפליטים היתה מאורגנת. נתנו לנו דירה ולאט לאט התחלנו
להסתדר. מוליה התיצב לוועד המפלגה הקומוניסטית, כחבר, ועזרו
לנו הרבה. הוא קיבל עבודה, כי ידע רוסית היטב, וזה היה חשוב
מאד. אני והילדים התרגלנו לאט לאט לשפה, כי ברוסיה רק השפה
הרוסית היתה קלימת.

כך הסתגלנו לתנאים החדשים, אך, לצערנו, לא לזמן רב... סך הכל
לחודשים. ב-14.5.42 קיבל מוליה קריאה להתיצב לצבא האדום.
כשיום התיצבותו קרב - השתרר שקט עצוב בבית ובהגיע השעה להפרד
חיבק מוליה את הילדים ומבטו נפל על משה, הבכור, בן 9. - והוא
אמר לו: "זכור, אל תשכח את אביך והיה מסור לאמא...".

אחר כך הוא חיבק את הילדים, לחץ אותם אל לבו ואמר: "אין ברירה מוכרחים ללחום בנאצים, המתכוונים להרוס את כל העולם, וביחוד אותנו היהודים. הו, כמה קשה לי פרלדתי מכם, שכה אהבתי! את משפחתי היקרה! - "הוסיף. הוא נשק כל ילד לחוד - ואני נחנקתי מדמעותי..."

הפרידה ממוליה היתה לנו חוויה נוראה. כן, הוא מוכרח היה ללכת. אך לי היה הדבר נורא. רציתי לשאול אותו על מי הוא משאיר אותנו, אך ראיתי כי לו הדבר קשה שבעתיים. לא יכול היה לנתק עצמו מהילדים..."

נתתי לו אז כמה צילומים והוספתי: "בזמנך הפנוי, כשיהיה לך, התבונן בנו - וזה ירגיע את געגועיך..."

מי יודע לאן יוביל אותו גורלו. הוא הלך מאתנו. עם היותו אדם גאה, בעל אופי חזק - אך ברגעים ההם שצריך היה להפרד מאתנו - הוא נראה שבור ומיואש. פניתי הצידה ברגש של אי נוסות, ובכיתי בחשאי, בהשתדלי שהילדים לא ירגישו, ורק כאשר מוליה יצא מן הבית - רק אז התחלתי להרגיש בסבלי האמיתי. מעתה יהיה עלי לדאוג לכול ולכולם, ותמיד לחשוש לגורלו של מוליה. אך שום דבר לא עזר - הייתי צריכה להתחזק ולהמשיך בחיים, לשמור על ילדי. המצב הורע מיום ליום. היה פשוט בלתי אפשרי להשאר בעיר. החלטתי לנסוע, לכפר, לקולחוז, וקבלתי רשיון מהסוביט העירוני לנסוע אל אוסין - איבנובסקיה, מחוז בשקירסק. ס.ס.ר.

זה היה כפר יפה, מוקף הרים גבוהים, יער ונהר. ביתנו, כלומר בקתת העץ עם גג של קש, אשר נתנו לנו, היה קרוב ליער על הר, והבקתה נמצאה בבקעה. גם הנהר לא היה הרחק משם. על יד הבית היתה לי גינה שעובדתי במרץ. זרעתי תפוחי אדמה - המצרך החשוב

ביותר באותה תקופה, וגם ירקות.

יושב הראש (פרצידנט) של הקולחוז, קבע אותי לעבודה בקולחוז, והיתה בעיה קשה: העבודה בשדה היתה מאד קשה ואני לא היכרתיה. אך לא רציתי שירגישו בדבר, ויצאתי לעבודה כמו כל האיכרות, עבודה שהיתה מעל לכוחותי, אך לא רציתי לפגור אחרי כל השאר, אפילו כשהתעייפתי מאד. מנהל בריגדת הנשים בחר בקבוצה של נשים, ואותי בתוכן, לעבוד בירקות, בשדה. עבדנו כל היום, בהפסקות קצרות. החום היה גדול. לעתים נחנו בצל העצים, טעמנו משהו ושתינו קצת מים. באופן כזה מלאנו את מכסת העבודה שהוטלה עלינו באסיף ירקות.

את הדרך לעבודה וממנה עשינו ברגל. בשובי מעבודתי - הילדים כבר חיכו לי. חיבקתי אותם באהבה וסיפרתי להם על עמלי הקשה. מסרתי להם כל רגע פנוי. ניחמתי אותם שיבואו זמנים טובים, יותר, ונהיה יחד עם אבא, אך לעת עתה, עליהם לעזור לי, לעזור לעצמם.

אחרי המנוחה הייתי הולכת עם הילדים ליער כדי לאסוף קצת עצים וכל אחד מאתנו נשא אתו חבילה של זרדים. זה איפשר לנו להכין קצת אוכל חם גם בגינה עזרו לי הילדים.

ממוליה קיבלנו מכתבים. הוא כתב שהוא מסלים ב"ס לקצינים כמנהל מדיני (פוליטרוק) ואנחנו נקבל את משכורתו החודשית. גם חבילה עם ממתקים הוא היה שולח לנו מפעם לפעם, שקיבל מהצבא. ברכתתי אותו, עם מדיו האדומים של פוליטרוק. ואיחלתי לו לחזור אלינו, בהקדם האפשרי.

הזמן חלף לו ואני סיכמתי לעצמי מה עוד עומד לפניי בחיי הקשים, אך לא איבדתי את תקוותי ועוז רוחי, ובזאת עזרו לי ילדי, הטובים. משה השגיח על אחיו הצעירים. הוא היה מחלק להם אוכל

שהשארתי להם. לעיתים היה עושה מדורה, צולים תפוחי אדמה ושרים שירים רוסיים. התבוננתי בשמחת הילדים. משה גם עיבד מגלשות מעץ והילדים התגלשו על הקרח, על הנהר הקפוא ליד הבית.

הזמן רץ, משה כבר עבר לכתה ג, ברלה בכתה א ואליהו אוהב היה לשחק עם הילדים הנוצרים.

היה שלג וכפור עז בלתי נסבל. היה קורה שהמים קפאו, בבית. בקתנו הקטנה התכופפה ארצה והרוחות לא היו חסרים.

ימים סוערים, לילות עצובים. כיצד זה הידיים עדיין עבדו, הילדים חונכו, מיכסות עבודה מולאו, הזיעה נשפכה - ודמעותי נעצרו בקרבי...

חלומי הטוב הלך ונגוז, קשה למצאו - לא ביום ולא בלילה. עלי לרקום את החיים לבדי. החלום היחיד - עתיד יפה לילדי, אני האמא, הייתי לבדי - וזה לא היה פלא

המלחמה נמשכה, במהלכה המלא. בהיותנו באוסין ס.ס.ר. באו;; אלינו נציגים ממשלתיים ומהמפלגה והשתדלו להקל על קיומנו - חילקו לנו בגדים חמים - סודרים, בתים. אני הייתי מוכרת מהדברים שקיבלתי והייתי קונה מצרכי מזון. הנציגים התעניינו בחיינו והבטיחו עזרה נוספת. הודיתי להם והבעתי להם את הערכתי הכנה על שהם לא שוכחים אותנו.

מוליה היה כותב שהוא מרוצה שהגיע לדרגה של פוליטרוק. תמיד היה כותב על"שאיפתו הגדולה לזכות במפלתם של הגרמנים, ולחזור אליכם, יקירי, שכה מתגעגע אנוכי אליכם... " הייתי מנחמת אותו מעודדת אותו, שניפגש בגמר המלחמה - וזה יהיה אשרנו הגדול ביותר.

שלוש שנים כבר חלפו, בהיותי זרוקה בעולם הרחוק, והציקו לי

געגועי למילה חמה מאמא, לאחותי, לאחי. מי יודע היכן הם, מה נעשה איתם?

ילדי הטובים הקלו במקצת על חיי. ברלה בן 7, הבין אותי היטב. הרגשתי במסירותו הילדותית. קשה לשכוח. הרבה הייתי יכולה לכתוב על כך. יפה היה; בשובי מעבודתי הקשה, הוא כבר ידע להגיש לי שתיה - מי מעיין. הוא היה שואל אותי שאלות שונות, ובין היתר: מתי תגמר המלחמה? וכאשר הייתי משיבה לו בקרוב - הוא היה קורא בשמחה: "אז יהיה לנו לחם מספיק, ולא יהיו מנות מקצבות...".

מוליה נפל במערכה נגד הרוצחים הנאצים

עבר זמן מה ולא קבלתי ממוליה דבר, והייתי אי-שקטה. זה היה בליל סתיו קריר. היה לי עצוב, חושך בעיניים. האישים הקטנים בבקתות האיכרים האירו את הסביבה. לפתע גשם החל מטפטף, וגבר מרגע לרגע. במהרה - וברק בקע את השמים וגשם זלעפות החל לרדת. לפתע הרגשתי אי שקט עמוק שנשמתי, ובתרעומת שאלתי את עצמי: למה אינו כותב? לאן נעלמו מכתביו, שקבלתים תכופות? רצוני בשפה משותפת איתו, להתחלק בו בגעגועי...

באחד הימים ההם, 9.3.1943 קבלתי ידיעה מזעזעת - מוליה נפל. מסרו לי את הידיעה הזאת בכתב בנקודת הגיוס הצבאית, והוסיפו שמוליה היה גבור ונפל בעד מולדתו (זה רודינו). את כבודו האחרון נתנו לו וקברו נכרה ליד הסופר הרוסי הדגול לב טולסטוי, ביאסניה ופוליאנה.

עוד יום אחד מימי. יום מטרגדיה הגדולה ביותר בחיי. למרות זאת ששנות הגהינום הארוכות חישלו את נשמתי - אש העצב התפשטה בלבי הצעיר.

הרגשתי שחי בלי מוליה, שגורלי טובל בערפל אפור... התחוויר לי
 בבירור, פשר נפילתך, ידידי מוליה, בעלי האהוב, אב שלושת
 ילדינו... המירו אותך בתל עפר, מתחת לשלג, ביאסניה פוליאנה...
 היית ללוחם לחרות, לצדק אנושי - ונפלת כגבור... נושאת אני
 עמי תעודה - כקדושה של חיים שנעלמו, נכבו לנצח... לא נראה
 אותך עוד, אין תקווה, אין תמורה, אין למי לחכות... למה הגורל
 לא מנע יגון ועצב של שלושת ילדי?

אין עוד אבא!

הימים נמשכו, הלילות היו ארוכים. לא יכולתי לישון והייתי
 עומדת ליד החלון של בכתתנו, שמרוב יגון, נדמה היה לי, כופפה
 את ראשה. הייתי מסתכלת בליל הירח, כשהירח מטייל מעל גגות הקש,
 טובלת בעננים, ומופיע. שוב. לבי היה מלא צער וכעס ומחשבות
 קשות.

השקט הכפרי מסביב מתח אותי יותר, נמשכתי לעולמות בלתי מוכרים.
 עולמות אליהם שאפתי ומעולם אליהם לא הגעתי. קינאתי בציפרים
 המנמנמות בשקט בקיניהן. הצפרדעים בתוך הנהרות והאגמים. כל
 הלילה חיכיתי למשהו. התענייתי, בקושי ציפיתי לבוא השחר, בכדי
 לשקוע בעבודות הבית ובטיפול בילדי, שהיו נחמתי היחידה.
 קמתי, עינפה ורצועה. הילדים עדיין ישנו בשנתם השקטה, הילדותית.
 הסקתי את התנור והעצים בערו בלהבה. עמדתי והתבוננתי כיצד האש
 מלפפת את העצים היבשים. לא יכולתי לשלוט ברוחי ופרצתי בבכי
 שקט.

הילדים התעוררו ושאלו: "אמא, את בוכה?"

הם ניחמו אותי ואמרו: "מספיק לבכות, אמא!"

הצעיר ביותר אלינקה אמר: "ממוצ'קה ניה פלץ' - אל תבכי אמא!"

ודמעות עמדו בעיניו - טי ניה פלץ' אי יו ניה בודו! - אל תבכי, וגם אני לא אבכה" - שלטתי ברוחי והפסקתי לבכות.

לפתע נשמע רעש, בין עצי היער, מול הבקתה שלנו, אינסטינקטיבית נזדעזעתי. איזה רוח רעה הזכיר לי את התקופה ההיא; שמעתי רשרוש מעברו השני של הנהר, לבי רעד בקרבי. הכל הופיע לעיני - שירת הצפרים ביער, האבנים שהשלכתי בנחל השקט... כאילו נגד רצוני פרצה קריאה מפי: קיסליון! - כאילו בתוך החלום הכל הזכיר לי את עיירת מולדתי.

ניסיתי להרגע כי ידעתי מה שמחה לי. נסיתי לגרש את המחשבות הרעות שעינו את נפשי, בהרגישי את סבל ילדי שנשארו בלי אבא. יום ולילה תיכננתי תכניות שונות כיצד לפתור את מצבי הגורלי, כי אי אפשר היה להמשיך כך. ראיתי את חילי בעתיד כמעמסה, כסבל נצחים אך לחמתי בגורלי, גם במצבים הקשים והמסוכנים לא איבדתי את העשתונות, וקוויתי לזמנים טובים יותר כי יבואו.

לעתיים נדמה היה לי שנולדתי בכפר הזה. התרגלתי ליער, ליד הבקתה שלנו, לשירת הצפרים בבוקר, לכל יפי הטבע שקרא ועורר לחיים. בהקיץ השחר, הייתי רגילה לכל שביל המוביל לבקתתי, ולגינה שעיבדתי -

אך לפתע מופיעות דמויות בזכרונותי, והדמות הראשית בחי - מוליה. ראיתיו לעיני כאורן צעיר ביער... וכל כך מהר נגדע... הלב מאד כאב לי...

הזמן לא נשאר עומד בעמדו. כל יום בישר על מפלות חדשות לנאצים, על הנצחון הקרוב. הצבא האדום התקרב לשטחים הכבושים והתקדם כל הזמן. הכל קם לתחיה. היער התלכלב באביבו. מתחת לשלג הנמס צצו פרחי שדה, העצים והשיחים נוצצו בלבלובם החזק. חשבתי בלבי:

מתי כבר יבוא יום נסיעתי הביתה? כן, הביתה. אך אילו מישהוא היה שואל אותי "איזה בית?" - ידעתי היטב כי ביתי אינו קיים עוד. הרוצחים הנאציים השמידו כל שריד מביתי ומכל הבתים שלנו. והשאירו עפר ואפר. אך איזה שהוא כח פנימי משכני לשם, כאבן השואבת - אולי מישהוא מקרובי ומידידי נשאר בחיים? אולי ניצלו בנס מההשמדה הזוועתית?

הגיע חודש מאי 1945. מפלת הגרמנים. המלחמה נגמרה. קשה לתאר היום ההוא, השמחה עם בוא השלום, עם החיים הקשים של שנות מלחמה. שנות מצוקה של פינוי, הגירה ונדודים בנכר.

וכך היה. לפי ההסכם בין ברית המועצות והממשלה הפולנית, אורגנה השיבה של אזרחי פולין לארצם, וביניהם יהודים רבים שנמצאו בכל פינה נידחת של פולין, במחנות ובמקומות שונים.

עם השיבה של אזרחי פולין התעסק אירגון הפטריוטים הפולנים שנמצא במוסקבה והוא שלח נציגים גם למחוז שלנו. השליחים רשמו את כל אזרחי פולין שברצונם לחזור והכינו את המסע.

במשך זמן קצר ניתנה הוראה להתכונן לנסיעה. כל התעודות הוכנו לכך.

נפרדנו מהתושבים הרוסיים הטובים והילדים - חבריהם, אליהם היו קשורים כל כך. כל אחד מאתנו לקח חבילתו על כתפו ועזבנו את הכפר.

כשהגענו לתחנת ביליביי - כבר חיכו לנו רכבות עם קרונות משא. כל אחד לקח את "מטענו" קיבל מקום והיה מוכן לנסיעה.

בין השבים לפולין היו מאות ניצולי השואה מכל רוסיה, עיזפים ורצועים, לבושי קרעים ובלויים - אך למרות זאת נשמעו קריאות שמחה, ואפילו שירה. התקבל הרושם שכל אחד שמח עם שובו ואיש

לא תאר לעצמו מה שמחכה לו שם, בפולין.

כל אלה שבאו מאותו מקום ישוב -- היו ביחד, אך נתקשרו גם הכריות חדשות. הרעש והמהומה היו גדולים, השיחות התערבבו יחד. אחד התגבר על השני בדיבוריו, כי לכל אחד היה מה לספר על חוויותיו העצובות, על בדידות וצער. נשמעו חדשות טובות יחד עם סיפורים על רעב וקור, בפינות הנידחות של רוסיה ובמחנות. נשמעו תאורים מזעזעים על השנים שעברו.

דרך פולין - לארץ ישראל

אחרי נסיעה של 6 שבועות - הגענו לשלזיה התחתית, לעיר רייכבך-דז'רז'ניב. קבלו אותנו שם נציגי "דזשוינט" אשר דאגו לצרכינו. לא הרחק משם, בכפר קמניץ, אורגן מחנה ילדים זמני, ושם היה צוות מיוחד של מדריכים, אשר טיפל בילדים היטב. גם ילדי היו שם.

לא זמן רב שהינו בפולין. אחרי זמן קצר נסענו ללינדנפלד - אוסטריה. נדדנו במקומות שונים עד הגיעונו לדרינשטט. הפליטים חולקו לעבודה וזה היה מאד חשוב. לילדים אורגן מחנה שם היו בערך 500 ילדים, עם צוות גדול.

בדוריינשטט הכרתי את הנאך. אחרי חוויותי הקשות, בבדידותי - הייתי כמהה למילה חמה, לידיד קרוב, למען אוכל לספר לו הכל ואשר יוכל לעזור לי, לו בעיצה טובה, כדי לנחמני במצבי הקשה. צעירה אז הייתי ועדיין כמהה לידיד. לי ולהנאך היה חומר רב לשוחח בינינו, כי הנאך בדיוק כמוני, איבד את כל קרוביו וידידיו בפולין בעת הכיבוש הנאצי, ונשאר ללא בית, והוא כמוני, שאף להגיע לארץ ישראל.

ילדי הרגישו בטוב. במחנה למדו עברית, השתתפו במשחקי ספורט ומשחקים שונים שמדריכי המחנה אירגנו. המדריכים הישראלים היו מאד מסורים לילדים.

בדורלינשטט היינו 7-8 חודשים לערך, ומאוחר יותר התחילה "עליה ב'" הבלתי חוקית. - את משה קבעו להפליג באניה "תיאודור הרצל" וגם את הנאך באניה זו. ואילו את דב ואליהו - באניה "יציאת אירופה" (אקסודוס).

קשה היתה לי הפרידה מבני בכורי משה, אך ניחמו אותי כי גם אנו בקרוב ניסע. לצערנו הרב לא נתנו לאניה "תיאודור הרצל" להתקרב לחופי הארץ, וגרשו אותה לקפריסין. בהיוודע לי הדבר, סבלתי מזה נורא. אך לאשרו הרב, משה לא ישב זמן רב בקפריסין. שיחררו הרבה ילדים ומשה ביניהם. בהגיעם ארצה סידרו אותם במוסד "אהבה" בקרית ביאליק.

אחרי זמן מה שלחו את כל אלה שנקבעו להפלגה עם "יציאת אירופה" למרסיי (צרפת) שם עגנה אניה בלתי חוקית. היתה זו אניה גדולה, שקלטה בתוכה כ-3000 פליטים עולים. התנאים שם היו קשים. מאד דוחק רב ומהומה. צמאתי למעט שקט אחרי נדודי הקשים. גם מחשבותי לא נתנו לי מנוח. לכולם היה רצון עז להגיע לחופי הארץ. מזון ושתייה לא היו שם במידה מספקת, לכלוך. בתנאים אלה היינו חודשים על הים, עד שזכינו לראות את חופי הארץ. לצערנו לא הורשינו לרדת והוכרחנו לחזור. מנהלי האניה, רב חובל אייק וגד, הסבירו לנו את המצב וניחמו אותנו שכל אחד מאתנו עוד יגיע ארצה, בצורה חוקית, אך לעת עתה עלינו להיות חזקים ומעודדים כי... אין ברירה!

בתנאים קשים אלה האניה חזרה והגיע למחנה פפנדורף, שם שהינו חדשים מספר, ולאחר מכן הגענו ארצה באניה חוקית - "קרניה".

הכל היה מאורגן למופת, לפי סדר קבוע וממושמע.

ב-7 לינואר 1948 הגענו לבסוף לחופי ארץ ישראל, לחיפה. כולנו היינו נרגשים מהרגע ההיסטורי הזה. זה כבר היה אחרי החלטת האומות המאוחדות לייסד מדינה יהודית, אך לעת עתה הבריטים עדיין היו.

שליחי הסוכנות קיבלו אותנו וזמנית סידרו אותנו בחיפה, במלון זלצמן.

אני מביטה סביבי ומתבוננת בנוף הנהדר של הארץ - עצי התמר ועצי פרי הדר, מתפעלת מהסביבה מלאת הירק - ואני ממש מוקסמת, כל ציץ, כל עשב, כל פרח כאילו הכל חיכו לי. כל שטחי האדמה, שמי התכלת הציתו בעיני להבה של גיל ותקוה - אכן, זו תהיה ארצנו! והיה כה קרוב להכרזת יום עצמאות המדינה.

ימים ספורים שהינו במלון. לאחר מכן עזרו שליחי הסוכנות לעולים להסתדר - אך אלה לא היו מהדברים הקלים... המצב הכלכלי בארץ היה קשה, קשה היה להשיג עבודה, וכמו כן דירה או חדר. מי שרצה נשלח לבית העולים - אני לא רציתי בזה. נציגי הסוכנות הציעו לי ללכת לקבוץ, כי בחיפה אי אפשר היה להשאר.

נשלחנו לקבוץ גנוסר. שם יפה מאד אך גם חם מאד. לי היתה קשה ההחלטה, כי קשה היה לי לשאת בחום של גנוסר - והחלטתי להשאר בחיפה. הילדים נסעו לקבוץ - כאב לי אמנם, הדבר, כי רציתי להיות עם ילדי, אך לא היתה ברירה. לי לבדי קל יותר להשיג מקום מגורים. בקשיים רבים מצאתי לי מקום אצל אשה אחת, רחל, שהתגוררה ברחוב הברושים 15. האשה ההיא עזרה לי להסתדר ומצאה עבורי עבודה במועדון שם עבדתי במזנון 5 שעות ביום, ב-15 אגורות לשעה - בקושי כדי מחייתי...

בשמחה רבה בקרתי את בני משה במוסד "אהבה", בפגישתנו היינו
מאד נרגשים וקשה לתאר את הדבר במלים - היינו מאושרים בפגישתנו.

ימים של אי שקט בגבולות. האויב אורב לנו, ואיומיו אינם
מבשרים טובות. חשבתי לעצמי: שוב מלחמה? את כולם אפפה הדאגה!
האם מדינתנו אמנם תתקיים? כל העם על המשמרת וזה היה מורגש.
ביחוד בתחנה המרכזית של חיפה. כל נהג היה שואל לאן הפנים
מועדות, היה נותן הוראות לאיזו מכונית להכנס. הנסיעה התעכבה
לרוב. ליד כל תחנה הנהג היה עוצר וקולט את הנוסעים הרבים,
המכונית התמלאה עד אפס מקום.

המארבים בדרכים הפכו לתופעה יום יומית. המסתננים גרמו נזקים
רבים. לא פעם שמענו על אבדן חיי אדם, על קרבנות, היה פחד
להסתכן בנסיעה. בכל אוטובוס עמדו שני חיילים מזויינים וליוונו
בדרכנו. סיכנתי את חיי ונסעתי, כי הגעגועים לילדי לא נתנו לי
מנוח.

בהצלחה הגעתי לטבריה, לא הרחק מגנוסר. בדרכי ליוו אותי ההרים
מצד אחד, ומצדו השני - הכנרת. ליד הקבוץ - השדות, כרי הדשא
המתנוצצים, הפרחים מבהיקים בצבעיהם החזקים. בתוך עמק נמצא
הקבוץ, מוקף עצים ובתיו קטנים - מראהו נהדר! בעינים צמאות
שותה אני את נופה הנהדר של הכנרת.

ה כ נ ר ת

באלפי רצונות מתמלאת שמחתי!
בהסתכלי עליך, כנרת
שומעת אני, ממרחקים,
מתנשא אלי ניגון מלא צלילים.

על שפת מעמקיך המעיינייים
התעורר בתוך לבבי ועלה
ניגון חרישי על שפתי

בולעת אני את האויר ורוח
המים,
צחות ההרים
והטל הלח - בעמקים.

כעל פלא נופלות עיני עליך, הכנרת,
לא אוכל מבטי ממך לגרוע
עם ניגון גליך בימים,
מרחפות מחשבותי לחופך, כנרת.

ועל הכל - מוקסמת אנוכי
משקיעת השמש בך, האחרונה,
מלווים אותי, בשירה חרישית,
ומתעוררים בי -
זכרונות אין קץ!

מה טוב כאן. איזה שקט נפלא!
רוח צפירית מתנגנת,
רחש לב רענן מתלבה בקרבי.

לבסוף נכנסתי לחדר של ילדי - שמחתי שהגעתי בשלום. אני מחבקת
את בני ומנשקת אותם, גם הילדים שמחים עמי. יצאנו החוצה, השמש
זורחת, החום עדיין אינו גדול כבאמצע הקיץ וטוב להרגיש את
החום הנעים. סקרנית אני מאד להפגש עם חברי הקבוץ, המטפלת.
אנו הולכים לחדר האוכל. בכניסה ניצב לפנינו בחור אחד, ביד
מושטת, בחיוך חם ונעים הוא ברך אותי. שמו דוד. אליהו סיפר לנו
שדוד מתיחס אליו לפה מאד והוא מאד אוהב אותו. דב אומץ למשפחה,
אורי ויוכבד זהו מרגיש אצלם כבן בית. כך אומצו למשפחות כל
ילדי חוץ אשר הוריהם אינם איתם. בשעה 4 מגיעים הילדים
להוריהם.

בחדר האוכל יושבים נשים וגברים ליד כל השולחנות. כולם לבושים

בפשטות ובנקיון. האוכל מחולק מעגלות המובלות לשולחנות. ניגשת אלי המטפלת בת עמי והיא מספרת לנו על ילדי. היא מדברת עברית-ידיש אינה יודעת - והייתי נאלצת לשוחח אתה בעברית שלי הנלעגת. גם המורה חנה נגשה ושוחחה אתי על ילדים בקבוץ.

מיד נוכחתי לדעת שהחברות בקבוץ היא נהדרת, זהו עולם חדש. לרוב התפעלתי מבתי הילדים, שם נפגשתי עם המורה אריה, שדיבר ידיש היטב והוא סיפר לי על סדר היום אצל הילדים, במה הם מועסקים, על הטיפול והדאגה של כל ילד.

אני מברכת את כל העוברים לידי, משוחחת אתם ברצון על החיים בקבוץ. הם שואלים אותי מאין אני באה, אני מספרת להם, אך לא הכל אפשרי לספר.

אחרי מנוחת הצהריים מגיעים אלי הילדים לבושים, יפה, נקיים, הם נראים נהדר. אני מאד נהנית מהם בגאותם אם ושמחה אופפת אותי...

את יום שישי מרגישים מהבוקר, שונה מכל הימים. אחר הצהריים הילדים לבושים יפה, מקושטים, ובחדר האוכל נערך הטקס של קבלת שבת ליד שולחנות ערוכים במפה לבנה. חברי הקבוץ מסובים עם משפחותיהם. חברה אחת מדליקה נרות, מברכת "שבת שלום" וכולם עונים אחריה. חברים אחדים מנגנים באקורדיון - אחרים - במפוחית פה, בנבל דב היתה לו עוד מהילדות, שמיעה טובה, הוא ניגן במפוחית פה, דבר שהוא עושה עד היום, בקבלת השבת. החברים פוצחים בשירה, אוריה חגיגית מסביב.

למחרת שבת, השמש זורחת באורה החזק, רוח צפירית נושבת. השמים כחולים. מיד הלכתי לילדים. המטפלת פוגשת אותי בלבביות, במלים חמות וטובות על ילדי, ואני מאד מרוצה.

ביום א נפרדתי מהילדים, עזבתי אותם כשאני שקטה ומרוצה בהרגשתם הטובה של ילדי בקבוץ, הם ככל הילדים, לומדים בבית הספר עברית, מתעסקים בספורט ונהנים מהחיים הנוחים בקבוץ, במשחק הנצחי של אור וצל. לראשונה חשתי את היופי של יום חדש. טיפות הטל המכסיפות נוצצו יותר מאשר כל בוקר. שמחה - מהולה בעצב. לא כולם יכולים להיות רגילים כאמא. אך כך מוכרח להיות. לא היתה כל ברירה אחרת, הילדים מוכרחים היו להשאר בקבוץ. עם שובי לחיפה המתיחות בדרכים נמשכה, אך הגעתי בשלום למקום מגורי. עם הזמן הסתגלתי לתנאים החדשים, עבדתי ובקרתי את משה תכופות.

מהנאך קבלתי מכתבים בו הודיע שבקרוב יגזע ארצה. זו היתה תקופה של תקווה וציפיה לשינוי, ולמרות שקשה היה לי - הייתי מלאת עוז ולא איבדתי את התקווה. ההתקפות של הערבים גברו מיום ליום הם היו מתפרצים לישובי הגבול וערכו פרעות ושחיטות. אז צה"ל עוד לא היה קיים, ובעיקר - לא היה נשק מספיק, אך החיילים שלנו, וכן כל התושבים - להם היה רצון עז לנצח, ויום הנצחון אמנם הגיע.

ב-15 למאי 1948 ה' אייר תש"ח, הכריז בן גוריון על עצמאות וייסוד המדינה היהודית, יום שכולנו חוגגים מדי שנה. יום העצמאות הפך להיות החג היקר לנו ביותר בארצנו. אין לשער את השמחה, כולם היו נלהבים עם קום המדינה.

לאט לאט החיים החלו להסתדר. היה כבר יותר שקט בדרכים והיתה לי האפשרות לבקר את הילדים לעתים קרובות יותר. ילדי התאקלמו יפה מאד, התחברו יפה עם חבריהם, עם מוריהם והמטפלות. מדי פעם, בהגיעי לשם, הבחנתי בעצים חדשים נטועים, בתים חדשים,

ערוגות פרחים וכל מיני שיפורים ושכלולים.

ימים מלאי געגועים. עננים פרושים בשמים. רוחות, גשמים ו...
 ביום אחד שמעתי צלצול בדלת - והנאך מברכני ב"שלום". מיד
 נשתנה מצב רוחי. הנאך מספר לי על עצמו וגם לי לא חסר היה
 חומר. כך שוחחנו ובילינו את היום בחגיגות. לעת ערב יצאנו
 לטיול. הנאך התרשם מאד מנופה הנהדר של חיפה, לאורך הים. אורות
 מתנוצצים על הר הכרמל, והמראה ממש נהדר, וגם ביום שם יפה.
 נודע לי מהנאך שהוא מגויס והוא קיבל עתה 3 ימי חופש אך הוא
 מקוה, לכבוד התקשרותנו, יקבל חופשה ארוכה יותר. שלושה הימים
 חלפו חיש מהר והנאך חזר ליחידתו. מחנה דורה ליד חדרה.

עם כל השמחה על פגישתנו, ראיתי לפני את חילי החדשים באי שקט
 ומתיחות נמשכת, שדיכאה אותי. לרוב הייתי נזכרת באבי החורג
 ומאד פחדתי שגם ילדי יעברו אותו סבל של אב חורג, כמוני
 בשנות הילדות. אך מוכרחה הייתי להשלים עם המצב העובדתי -
 להשאר לבדי, כה צעירה עדיין - גם זה לא היה טוב. והנה קרב
 היום, האנך הגיע לחופשה למשך שבועיים, החלטנו להתקשר ונהייתי
 לאשתו החוקית.

החיים אז היו קשים, לא היה לנו מקום מגורים, ונוסף לכך הנאך
 עדיין מגוייס היה.

עיני, באן הבריקה פעם להבה, היו עייפות מחויות כל כך רבות
 אך בכל זאת עודדתי וחיזקתי את עצמי: לא אחדל להיות כזאת
 שהייתי תמיד - מחושלת, רק לא להכנע!

קבלתי מכתבים רבים מהנאך, הוא כתב שבקרוב ישוחרר, וכך היה.
 הייתי מאד מרוצה והשתדלתי להתיחס להנאך בחמימות יתר. שוחחנו
 על מצבנו וסיכויינו לעתיד, על הילדים ועל כל מה שהיה קשור

לחילנו המשותפים, שהיו צריכים להיות מבוססים על הבנה הדדית ומסירות איש לרעהו.

אנו בונים ביתנו במדינתנו

לבסוף קיבלנו דירה ביפו: נפרדתי מבעלת הבית ומכולם שאתם עבדתי ונסעתי ליפו.

אלו היו דירות לחיללים, זוגות צעירים. היה זה רחוב ללא שם רק עם מספר. קבלנו את דירתנו בבנין בן 4 קומות, בנוי יפה ומרשים. היו שם שלושה חדרים ומטבח. אנחנו קבלנו 2 חדרים ובחדר השלישי שכנו חילל. המטבח היה משותף. אחרי זמן קצר התחתן החילל, יוסף ונולד להם ילד.

התחלנו לבנות, בקשיים רבים את ביתנו החדש. לאט לאט המצב השתפר. הנאך קיבל עבודה בדקורטור(קשט). הוא היה פועל טוב, אך לא השתכר הרבה - בס"ה 2 ל"י ליום, עם שעות נוספות עליהן לא קיבלו תשלום נוסף - כך ניצלו את העולים החדשים.

לאט לאט הסתגלנו לחילנו החדשים, מכירים יותר אחד את השני. כל אחד משתדל להבין את השני יותר. אני משוחחת עם הנאך על הילדים. שמתי לב שהוא מבין לנפשי ומעריך את חוויותי. אמרתי לו אז שברצוני שמשה, בני הבכור, יהיה עמנו, והצעירים, דב ואליהו ישארו בקבוץ, כי הם מרגישים שם טוב. כתוצאה מהשיחה הוחלט שמשה יתגורר אתנו וילמד מקצוע ודבר זה ירגיע את געגועי.

בהגיע משה אלינו הייתי מאושרת - רגשות קדושים של אמא. משה החל ללמוד מקצוע, כשוליה במכונאות במוסך של קואופרטיב "דן", - אך הוא קבל משכורת קטנה מאד, במשך הזמן התקדם וקיבל יותר וזמנים טובים יותר מגיעים, גם הנאך משתכר יותר.

הנאך שואף ומתגעגע לילד - הבנתי לרוחו, וב-49.7-3 ילדתי בן

- קראנו לו נתן. להנאך היתה זו חוויה חשובה מאד, כי הוא איבד את משפחתו בשואה. שמחתו היתה רבה בהולד הבן. נתן נולד תינוק גדול, משקלו היה 3,900 ק"ג. הרופא הראשי של ביה"ח, סופרמן, ניגש אלי ושאלני איך אני מרגישה ואיזה מספר לידה זה אצלי, וכאשר אמרתי לו שזהו הבן הרביעי - הוא ברכני ב"כל הכבוד!" ואמר שעלי להיות גאה שאני אם לארבעה בנים. הרגשתי טוב והייתי מרוצה מה"צבר" שלי. תשומת לב מרובה הקדשתי לרך הנולד, אחרי שנים של הפסקה. ה"ברית" התקיימה במועדה. עם לידתו של נתן ברייזבלט - נולד דור חדש להנאך.

באחד מימי הקיץ, ביולי, הגיעו דב ואליהו לחופש הגדול. היינו שמחים כולנו. הנאך היה טוב לילדים והיתה להם הרגשה טובה בבית. הנאך נסע אתם לגן החיות. הילדים היו נלהבים ממה שראו עיניהם וביחוד מיחסו היפה של הנאך, אשר קנה להם דברים טובים. הכל נראה היה טוב ויפה והיה לי קל בלב. גם משה שמח עם אחיו הוא הרי היה הבכור, בן 15. תמיד אהב אותם והיה להם אח מסור, עד היום. בגמר החופש הם חזרו לקבוץ ללימודיהם.

נתן גדל, הזמן עובר בצורה רגילה. הנאך מאושר. בחזרו מהעבודה הוא מלטף את נתן בחמימות - הרי חלומי נתגשם, חלום נכסף. זאת היא האהבה הטבעית הבאה בירושה מאבא ואמא. הנאך מרגיש בעולם חדש, שקוף כליל מתחת לשמים מכוכבים. רק עתה הרגיש בעולמו, מה פרוש של חיים משותפים מאושרים, משפחה משלו לה התגעגע ושאף בתקופות קשות, ברוסיה, אחרי טרגדיה נוראית, בעת הכבוש הנאצי,

בשעות הבוקר המוקדמות, בערבים, הייתי מטיילת עם נתן בגן. קרן אור אחרונה, בצל העצים, היתה נופלת על הדשא הקצור. רציתי לשאוף לתוכי אז כל ריח ניחוח של עצים, פרחים, הדשאים. אילולא

הייתי ממהרת הביתה - כי אז הייתי מסוגלת לשבת פה זמן רב. אך נחפזתי הביתה כי ידעתי שהנאך ומשה מחכים לי, חזרו מעבודתם, וכתמיד לוקח הנאך את הילד בזרועותיו - לו זו חוויה, עולם מלא של שמחות של שמים וארץ, משה מספר על עבודתו וטוב לי להקשיב לו.

כעבור זמן קצר נסעתי, יחד עם הנאך ונתן לקבוץ. משה נשאר בבית. בדרך מספרת אני להנאך כיצד הייתי נוסעת אז לקבוץ, בדרכים מסוכנות, ועתה אנו נוסעים חפשי ואפשר להתבונן בכל, - שדות ירוקים, עמקים.

מתקרבים לקבוץ. הילדים שמחים אתנו, ביחוד עם אחיהם הקטן. נותנים לנו חדר. חברה אחת מביאה מיטת ילדים ומראה לי כיצד להביא אוכל לילד. בחדר האוכל אני עושה להנאך הכרה עם מכרי מהקבוץ. אחר הצהריים הילדים שוב באים אלינו. הנאך מחבק אותם באהבה. האמנתי לו, כי ידעתי שהידדות אלי והילדים היא אמיתית והייתי בטוחה שהוא מבין עד כמה הדבר חשוב לי.

בחוץ השמש כבר שופכת אורה הזהוב על הגגות של הבתים הנמוכים שקט. אין תנועה של רוח, העלים והעצים כמעט אינם מתנועעים. המטרות משקות את הדשאים הירוקים, מסתובבות הנה והנה. המטפלות מביאות אוכל לבתי הילדים. בחוץ מתנשא הריח של חריש חדש. דשא קצור. הכל יפה - הכל מעובד בידי יהודים.

אנו חוזרים ליפו, כאשר ימי הקיץ האחרונים יוקדים משרב. אנשים הולכים לדרכם. כל עובר ושב - עם חילו ודאגותיו. מה לי ולהם? מה להם ולי? עם בואם של הנאך ומשה - הכל משתנה. הבית הומה מרעש. קולו של נתן הקטן נשמע - פעם בבכי, פעם בצחוק - כדרכו של ילד, ושמח בבית.

ולפתע השמחה הושבתה. זה קרה ב-18.3.50. באותו יום במקרה משה

חזר מוקדם יותר מעבודתו. הנאך טרם חזר. שלחתי את משה לקנות דבר מה והתכוונתי לעשות אמבטיה לילד, שכבר היה בן 9 חודשים. לפתע הגיע משה בריצה, בבהלה. כל עוד רוחו בו: "מהרי, קחי את הילד ונצא מהר מן הבית!". לא הספקתי אפילו לשאול משהו, חטפתי את הילד ורצתי אל היציאה. השכנה שלי שמעה את דברי משה, גם היא חטפה את ילדה, אך לרוב הצער היא נקברה תחת מפולת תחת עם הילד, כי הקיר של חדרה התמוטט. נשמע "בוום" קול נפץ, כאילו מפצצה, ואני עם הילד ועם משה - נקברנו חיים תחת המפולת.

הקולות והצווחות של התושבים היו איומים, אך אני חשתי כי אנו בחיים. נקברתי רק עד למחצית גופי. משה עמד על ידי, עם הילד בזרועותיו, וצעקותיו היו - אין לשער. לא זכרתי איך ומתי הוא הוציא את הילד מידי. הרמתי את ידי למעלה וראיתי את השמים ורק אז התחלתי לצעוק: "הצילו!".

הגיעו אמבולנסים, במהירות, הוציאו אותנו בקושי מבין אבני המפולת והביאנו לבית החולים כשאנו בהולים, מלאי עפר, בוכים צועקים. טיפלו בנו ואת כל תושבי הבנין ההוא.

עברנו בדיקות ע"י הצוות של בית החולים. עשו צילומי רנטגן, חבשו אותנו וכו'. למזלנו לא מצאו לא אצלי ולא אצל הילד שום דבר, ואילו אצל משה גילו שברים בגוף והוא היה פצוע באברים שונים. הרגשתי רע, הכל כאב לי. נתן היה נורא בהול ובכה כל הזמן. דאגתי מאד לבריאותו של משה, אך הרופאים הרגיעו אותי ניחמו אותי באמרם שמשה עדיין צעיר ויחלים במהרה. וכך באמת היה.

הטרגדיה של הנאך שראה את הבית ההרוס בשובו מעבודה - היתה איומה. הוא התעלף במקום, בכה, ובקושי הרגיעו אותו. הביאו אותו לבית החולים, וצעקותיו הגיעו אלי. כשהוא ראה אותנו לבסוף,

בחיים - הוא נרגע לאט לאט. הוא סיפר לנו שבחזרו הביתה מעבודתו הוא שמע שביפו התמוטט בית - "מי יכול היה לתאר לעצמו, שזה יקרה אצלנו"? הוא אמר בעצב.

הסיבה להתמוטטות הבית היתה - אי אחריותם של אנשים קלידעת... הם ניסרו כמה עמודים של עץ, שהיו על יסוד הבית, כי רצו לנצל את המקום הריק מתחת לבנין כדי להקים שם מחסן, או איזה מפעל קטן - וזה הביא לאסון הגדול וגרם למותם של 19 איש והרבה פצועים. מזל היה שמספר גדול של תושבי הבנין ההוא לא היו בבית היו בעבודה, כי אילו זה היה קורה בלילה, האסון יכול היה להיות גדול פי כמה.

וכך, בגלל נבזותם של אנשים מסויימים - נשארנו ללא קורת גג, אנו והילדים בבית החולים והנאך על חורבות הבית...

במשך הזמן התחלתי להרגיש יותר טוב, גם נתן נרגע ומשה התאושש. הטיפול של הרופאים היה מסור. הנאך קיבל רשות, בשעות מסויימות, לטייל עם הילד.

הילדים מהקבוץ מגיעים, בלווית דוד, החבר הטוב. הילדים בהולים, עיניהם זולגות דמעות. כולנו נכנסים למחלקה בה שוכב משה. הוא מרגיע את אחיו באמרו שהוא מרגיש טוב מיום ליום - והילדים חוזרים לקבוץ,

מה טוב היה אילו יכולתי לקבל את הילדים בבית, אך מיד אני נזכרת בנס הגדול שקרה - הודות למשה, שסיכן את חייו, כי נשמתו הטובה אמרה לו שאמא היא יקרה מכל - וניצלנו. אילולא משה - מי יודע מה היה קורה...

כשהרגשתי טוב במידה מספקת - שוחררנו מבית החולים. נשלחנו לשבועיים לבית הבראה, מטעם העזרה הסוציאלית, לא הרחק מרמלה.

הנאך התגורר בינתיים אצל בן דודו שמאי (שמה), ביפו, החיילים, נפגעי המפולת, קיבלו מטעם הצבא שיכונים ברמת החייל, אך הגימור של בנית השיכונים לקח זמן. במקרה פגשתי עם בחורה שהכרתי בדוריינשטט, גב' הלנה, שהסכימה שנגור אצלה זמנית, עד לגימור השיכון. ושם באמת גרנו במשך חודשיים, אצל הלנה הטובה הידידותית.

ושוב, המשחק הנצחי בין אור וצל. שונות היו הדרכים והמסילות שהובילנו לרמת החייל, אך הגורל הנצחי, שהובילנו לחיים - היה אחד.

השיכון כלל חדר אחד, הול ומטבחון, הכל בנוי בצורה סטנדרטית, התחלנו להסתדר. הנאך היה מאושר ואמר שאנשים חיים מבליים הכל וזוכים לכל - וכך באמת היה.

כשמשו שוחרר מבית החולים הוא התגורר זמנית אצל דבורה, קרובתו של מוליה. ושוב ימים טובים בהירים הגיעו, ימי אהבה עדינים. ליד ביתנו, למזלי, צמח עץ. קראתי למקום "בית המרגוע שלי". העץ ההוא נתן הרבה צל. הרבה מאד בילינו בצילו, וזה היה אפילו "חדר האוכל" שלנו.

לכל התושבים שם חילקו חלקות אדמה. עשינו גינה ושתלנו ירקות. הנאך בנה לול ופיטמנו אפרוחים. לכשגדלו - היו לנו מספיק ביצים ובשר עוף לאכילה. זה היה מאד חשוב בימים ההם, כי מצרכי מזון עלו ביוקר רב.

קבלנו מכתבים רבים מהילדים. הם למדו חצי יום ועבדו חצי יום. אליהו קיבל ממשד החינוך מילגה בסך 100 ל"י, לכתובת הקבוץ - זה היה אז סכום גדול. אני שומרת את תעודת המלגה שלו אצלי עד היום. הייתי מרוצה שאליהו היה תלמיד טוב, וגם דב.

הזמן עבר. הילדים גדלו, גמרו את חוק לימודיהם בקבוץ, י"ב כתות, והיו לחברי משק. אליהו עבד ברפת, הוא נשלח לקורס מיוחד, התחבב מאד על חברי הקבוץ דב עבד בשדה, תקופה ארוכה בכותנה. היה מגיע הביתה אלינו בימי החופש. בהיותנו יחד הייתי נזכרת בתקופות הקשות. הקשלים הרבים בהקמת בית, המאמץ הרב להשגת הכל.

היו לנו ימי צל ועצב - והנה הגיעונו ימים של אורה ושמחה אדם מתגבר על הכל כשרק לא מאבד את עוזו ותקותו. אך להגשים הכל - זהו דבר הדורש כוחות פיזיים ורוחניים, אורך רוח והתמצאות.

נתן סייס את גן החובה, וכבר התחיל ללמוד בבית"ס. היה קשה להסתדר בחדר אחד בלבד. החלטנו למכור את השיכון שלנו ולקנות דירה בגבעתיים - אך לא כל כך קל היה הדבר להגשים. ה"דירה החדשה" היתה ישנה, בנויה מזמן רב וכללה 2 חדרים, ו"הול" בלי חלונות, אך העיקר היה שלמשה היה לו חדר לחוד - וזה היה מאד חשוב.

הנאך בחזרו מעבודתו הקשה, עם שעות נוספות, היה מרגיש עייפות רבה. החלטתי לחפש עבודה עבורי כדי להקל במשהו להנאך במשכורת ומשיכת עול הפרנסה. קבלתי עבודה בחנות ממתקים, 4 שעות ביום, בזמן שנתן היה בבית הספר.

הילינו נוסעים לעתים קרובות לילדים בגנוסר והם היו באים אלינו. הם התרשמו יפה מדירתנו החדשה וכולנו שמחנו. היינו עורכים טיולים באזורים הירוקים של גבעתיים - לילדים היה הכל חדש ומעניין. היתה לי הרגשה טובה. באתי לגבעתיים כזרה, לא הכרתי איש. לא יאומן שבזמן כה קצר הסתגלתי למקום חדש. הייתי מטילת הרבה, מתחת לשמים המכוכבים, הייתי מקשיבה לצלילים, השמחים שהתנשאו אלי מהבתים. הייתי מקשיבה לרעש העירוני.

תמיד כשדב ואליהו התכוננו לחזור לקבוץ - בכה נתן. הוא רצה לנסוע איתם. נתן מאד אהב את אחיו ואת כל הנוף בקבוץ, ואנו החלטנו לסדר אותו בקבוץ, ובגיל 8 הוא כבר היה בקבוץ. דב ואליהו הקדישו לו זמן רב, היו קוראים לו סיפורים לפני השינה והיו מטיילים איתו.

והנה, סימנו: כבר בני את שירותם בצה"ל ונתן כבר סיים י"ב כיתות, והתקבל לחברות בקבוץ נתן אהב לעבוד בים, בדיג. כאשר דב סיים את שירותו בצבא - שלח אותו הקבוץ לבית ספר טכני של חיל האויר, שם למד שנה. אחרי גמר לימודיו אלה - אהב לעבוד בתיקון מקלטי רדיו, והוא בנה מקלט רדיו, מתנה למשה.

שוב חלפו שנים. מגבעתיים עברנו לגור בפתח תקוה. בהזדמנות קבלנו לידינו חנות של מכירת וילונות. שוב קשה היה לנו להסתגל לתנאים החדשים, הכל זר היה - הן מקום המגורים והן ההתעסקות החדשה, אך מהר הסתגלנו לאורח החיים החדש. למדתי את העבודה וביצעתי אותה באהבה ובעניין. זאת היתה באמת עבודה מענינת - מגיעים אנשי תעשייה - ועורכים קניות, מזמינים בדים שונים, באים קונים, מתיעצים על בחירת וילונות.

מהר מאד הנאך התפרסם כדקורטור טוב וקבלנו הזמנות רבות ועבודה רבה. הייתי נפגשת, בזמן עבודתי, באנשים שונים והתידדתי עם רובם. הרגשתי טוב בעבודתי העצמאית, הייתי גאה בעובדה שהיתה לי תושיה להסתדר בחיים בלי עזרת איש. גם את עבודות הבית ביצעתי בשמחה. בהפסקת הצהריים נחנו מעט, קראנו עתון ושוב, חזרה לחנות. כאשר הנאך היה הולך לתלות את הוילונות בבתי הקונים - הייתי כבר בחנות בשעה המדויקת.

ישנן תכונות באופי שלי אשר ישארו לי לנצח, כל עוד אני בחיים, ואלה הן: דליקנות ואחריות בביצוע חובותי ובעבודה.

משה החליט להצטרף לקואופרטיב "דן" כחבר, ולסיים את עבודתו במוסד, אך לשם כך היה זקוק לעזרה. ואני והנאך החלטנו לעזור לו במידת יכולתנו. הדבר היה חשוב מאד, כי עד היום יש לו למשה קיום מובטח.

חלפו שנים, בני התחתנו והקימו משפחות משלהם, ולהם שמחות ודאגות של ילדיהם היקרים. - ולי ולהנאך, היה לנו הרבה נחת.

אך המנוחה והשמחה לא נמשכו זמן רב. מלחמת ששת הימים, 1967, זיעזעה אותי לגמרי. בדרכים - חיללים, משאיות צבא. בעגמת נפש חשבתי על בני - משה, דב ואליהו. נתן טרם התגייס. הייתי אי שקטה, אך הנאך ניחם אותי והרגיעני.

מפעם לפעם הגיעו אלינו קולות נפץ, התפוצצויות, עמדתי והסתכלתי בחושך המרוחק. דממת מוות שררה מסביב, רק השמים והכוכבים שלטו בכל.

באחד הימים הגיע משה לחופשה של ימים ספורים. הייתי מאושרת כשראיתיו. גם מדב קבלתי דרישת שלום - אך מאליהו לא שמעתי דבר והייתי מיואשת. לא ידעתי הרבה על מהלך הקרבות. הנאך ניחם אותי באמרו שצה"ל השמיד הרבה ממטוסי האויב, אך אליהו היה טנקיסט, ובמוחי הלמה המחשבה - היכן הוא אליהו שלי?

ולפתע מקלטי הרדיו רעשו בשמחה: רצועת עזה נכבשה, ירושלים המזרחית שוחררה, סיני - בידינו. השמחה היתה רבה, אך מחשבותי אינן נותנות לי מנוח - מה עם אליהו?

עוד יום עבר - ודאגותי גברו - אך לפתע, באמצע הלילה - דופקים. הנאך פתח את הדלת וקרא: "אליהו!"

אליהו עמד לפנינו, מאובק, מגודל זקן. שפתיים יבשות, עיניו מוכות שינה - מי יודע כמה לילות לא ישן? - התנפלתי עליו

בנשיקות, בכל אבריו, ליטפתי שערותיו, ליטפתי אותו כאילו הוא ילד עדיין. אחרי שהתקלח, אכל ושתה - לא יכולתי להנתק ממנו. געגועי אם לא נתנו...

למחרת אליהו חזר לביתו. לפני זה ביקרנו אצל משה. שניהם בכו ממשמחה. כשלויתי אותו לאוטובוס נשקתיו בלי הרף, ואז חזרתי מאושרת הביתה

השמחה בארץ, בסוף המלחמה, קשה לתאר במלים. המפלה של הערבים שרצו לזרוק אותנו לים, נצחוננו המהיר והעובדה ששלושת בני חזרו בשלום. לאט לאט הכל נרגע, החיים חזרו למסלולם, אך לא לזמן רב כי החלה מלחמת ההתשה, נתן מתגייס לצבא ושוב עוברים עלינו ימים ולילות של אי שקט. אחרי גמר האימונים - נתן נשלח לסיני. הנאך היה עצבני מאד, גם לי היה מאד קשה. אחד מנחם את השני. נתן הגיע לחופשה ונרגענו מעט. נתן אומר לנו: "הרי זו לא מלחמה עכשיו!" אך כל יום מודיעים על קרבנות. חלפו שלוש שנים. נתן חוזר בשלום. שמחנו אתו והוא חוזר לקבוץ,

הקיץ נגמר. אחרי החורף עם גשמים וקור. לילות חורף ארוכים. בבוקר אנו ממהרים לעבודתנו. אחרי העבודה - עתון או ספר. הכל נראה היה בסדר. הבנים מבקרים עם נשותיהם וילדיהם - נכדינו. שתי כלותי מהקבוץ - שתי אחיות הן: אשתו של דב - ניצה, ואשתו של אליהו - נועה. כולם חיים יפה ומאושרים.

תקופות שונות חלפו. טובות יותר, גרועות יותר, ואני החילותי לשים לב שהנאך - השתנה. זה לא אותו הנאך. נעלמה השמחה בפניו, נראה תשוש, פניו חיוורים ועצובים. אחרי העבודה נשאר באפס כח נהייתי נורא לא רגועה, התפלאתי - הרי תמיד היה אדם בריא. מה קרה לו?

הנאך נשלח לבית החולים. שם עשו לו בדיקות ולצערנו הרב מצאו

אצלו את המחלה הממארת. מיום ליום הרגיע רע יותר. שום דבר לא עזר, והמחלה הממארת החישה את קיצו. הוא נפטר ב-16 למאי 1973 - י"ד אייר תשל"ג.

מותו זיעזע אותי נורא. היתה זאת לי טרגדיה נוראה. לבי נשבר בקרבי בהסתכלי על נתן. בבית שרר עצב ויגון. הרגשתי עצמי עיפה ודמעותי נשפכו בלי סוף. לכולנו זו היתה חוויה קשה מאד. משה, לא פעם אמר שאיבדנו ידיד נפש.

ימים קשים עברו עלי, אך אני החלטתי לא להכנע, עלי להמשיך את העבודה בחנות. הרגשתי מאד בחסרונו של הנאך, כשעלי היה להסתגל לדקורטור זר. לא פעם בכיתי בחשאי - נורא קשה היה לי בלי הנאך. אך מה יכולתי לעשות? הייתי מוכרחה להחזק ולהמשיך. בינתיים למדתי עבודות שונות שאותן לא עשיתי כאשר הנאך היה בחיים. ביצעתי את ההזמנות בדליקנות ובזמן. הקונים העריכו זאת מאד, היו מרוצים מהדליקנות שלי.

הבנים היו מבקרים לעתים קרובות, לא רצו להשאירני לבדי, לפחות בתקופה הראשונה אחרי מות הנאך. נתן נשאר אצלי ועזר לי בחנות זמן רב. לא היתה כל ברירה, הייתי מוכרחה להתאושש, להתגבר אי אפשר להיות באבל תמיד.

היה קיץ. בחוץ שמי תכלת יפים, ימים עתירי אור. אחרי עבודתי הייתי מטיילת. בערבים בקע רעש של שמחה את אפרוריות הליל. החיים נמשכים. דב סיים קורס לאלקטרוניקה. הייתי מאושרת עם בני המוכשרים, כל אחד בכשרונו הוא. משה יודע הכל, יודע לתקן כל מה שקשור בחשמל, ועד היום עושה מה שדרוש בבית בעינייני חשמל. התקופה הרגועה לא ארכה זמן רב - התגעגעתי תמיד לימי שמחה הקצרים...

יום כיפור 1973. מצרים וסורים התקיפו את מדינתנו. מלחמת יום הכיפורים שברה אותי לחלוטין. כל ארבעת בני היו מגויסים. ידעתי שאינני היחידה. הרבה אמהות דואגות לבניהן. בחזית.

בעת אזעקה - רצתי למקלט אך מחשבתי היו עם בני. המטוסים עברו ברעש, עקבתי אחריהם במבטי ושיגרתי אחר את ברכתי להצלחה. ובזה מצאתי נחמה בחששותי לגורל בני. עוד יום, עוד לילה בנדודי שינה. הדאגה התדירה לגורלם של בני. לפחות ביום לא הרגשתי כל כך את בדידותי, בפגשי בעבודתי אנשים שונים.

בימי המלחמה הראשונים המצב היה גרוע מיום ליום. החדשות ברדיו לא היו טובות. מטוסי האויב חזרו לאדמתנו, אך למזלנו הניסו אותם. קרבות, טנקים מושמדים. מיום ליום גבר המתח. תקופה זאת התקופה הקשה, לילות החושך הגבירו בי את אי השקט, ולא היה איש שיאמר לי מילה טובה, גרוע יותר מאשר במלחמת ששת הימים. אז, לפחות, הנאך היה אתי וניחם אותי.

לעת בוקר כבר יצאתי לרחוב, ברצותי לראות אנשים. את המראה אז ברחובות קשה לתאר. כל אחד היה מיואש. הודיעו על קרבנות רבים, חיילים שנפלו בקרבות, או נפצעו.

קרן אור ראשונה הגיעה אלי, בערב אחד, כאשר נתן הגיע. הייתי מאד מופתעת ושמחה אפפה אותי. מצב רוחי השתפר מעט. היה לי טוב. נתן סיפר לי הרבה וניחם אותי.

אך למחרת, כשהלך שוב ממני - שוב היה לי קשה...

כל הזמן הייתי רתוקה לטלפון מן הקבוץ, בקשר עם כלתי ניצה, כשרק קבלה דרישת שלום מדב או נתן היא צלצלה מיד. מחשבתי היו שוב עם אליהו. לא שמעו ממנו, הייתי מיואשת וממורמרת. למזלי משה היה בא הביתה לעתים קרובות. הוא היה נהג בצבא. מזמן לזמן

דב היה מצלצל, כשרק התאפשר לו הדבר.

המלחמה נמשכה במהלכה המלא. כל יום - הרוגים ופצועים, אך כולם היו בטוחים בנצחוננו.

בימים הקשים ההם הייתי נוסעת לגנוסר, ופעם שיחק לי מזלי - דב ונתן הגיעו לחופשה קצרה. הייתי שמחה איתם וישבנו איתם עד חצות.

היו לילות חושך. האפלה מלאה. הבנים הרגיעונו שבקרוב המלחמה תגמר. איחלתי להם ולי שיחזרו מהר הביתה - אך מאליהו לא שמעתי עדיין דבר. אני חוזרת הביתה מיואשת וחושבת על מצב רוחם של נכדי.

בבואי הביתה, קבלתי ידיעה טלפונית מנועה שאליהו צלצל אליה מאוחר בלילה. את שמחתי אין לתאר. וכאשר אליהו הגיע לחופשה - נסעתי מיד לגנוסר. התנשקנו, אך עיניו הטובות הביטו אלי בעצב. הרגשתי שחוויות קשות עברו עליו. היה לו מה לגולל מליבו הצעיר. נודע לי שחבריו הטובים הקרובים נפלו וזו היתה לו באמת חוויה קשה. אחרי חופשה של יומיים אליהו חזר ליחידתו. היתה תקופה מסוימת בסיני. כל מכתב ממנו אז היה לי נחמה. היה לי יקר מאד. מכתביו שמורים עמי עד היום.

הגיעו ימים מאושרים. כל ארבעת בני חזרו הביתה. המלחמה נגמרה, אם כי עדיין אין אויבינו נותנים לנו לחיות ולעבוד במנוחה. בני המשפחה של בני מתרבים. גם בנות נולדות, שזהו סימן - כך אומרים - לתקופות שלום. כולם חיים בטוב, מרוצים. דב - הוא המנהל של מחלקת האלקטרוניקה. אליהו - מזכיר הקבוץ, שניהם בגנוסר.

משה מתגורר עם משפחתו בפתח תקוה, ואשר לנתן - אני מקוה עוד לזכות לנחת גם ממנו. ואני לפי גילי - הנני מרגישה עצמי טוב,

ערנית ומלאת חיים. אני נמצאת לרוב לבדי - אך איני משתעממת.
אני אוהבת לקרוא ולכתוב, לפגוש אנשים, רוכשת לי ידידים,
כי לדעתי צריך לברוח מהבדידות.

קרובה לי במיוחד היא חברתי בלומה, שהיא מוילנא, ועמה אפשר
להעלות זכרונות של שנות נעורים בוילנא היפה.

אך דרכי החיים הן עקלקלות ומלאי מסילות מסתוריות. בתקופה
שבה הייתי מוקפת אהבה של ילדי ונכדי ורויתי נחת - חשתי לפתע
אי שקט נפשי, געגועים ישנים התעוררו בי, והמציאות הפכה לי
לפתע לחלום, חלום ממושך - ומביטה אני בעולם בעינים עייפות.
השמחה נבלעה, השמש היוקדת, המשולהבת נעלמה ויחד עמה אור
היום. לא שקיעה אחת דועכת חזיתי בימי חי, לא פעם הייתי
מזועזעת לחלוטין, אך אחרי הכל הפכתי להיות אדישה לכל ולכולם
לעולם ומלואו, כאילו הייתי רוצה לשכוח את עצמי, להתבודד
מהכל. התאמצתי בכל כוחותי להשתחרר מהסיוט הזה, ורצון החיים
החזק, והתשוקה לחיים - כל אלה סייעו לי לגבור על כל הקשיים.
מרוצה הייתי מהרעיון זה ועכשיו יש לי תחושה, טובה, שהכל
עבר, הכל מאחורי!

במיוחד מאושרת אני עם בני היקרים, אני גאה בהם ויש לי כבוד
רב - וזאת המתנה היקרה לי ביותר. טוב לי שעדיין יכולה אני
להנות מהחיים. אחרי שנים רבות של עבודה קשה - משוחררת אני
מהעול הכבד. הודות למאמצי הרבים אני מובטחת בקיומי לשנים
הבאות ומסוגלת אני לחיות, להוביל את חיי לפי רוחי ולפי
רצוני, בלי עזרת הזולת!

מאוהבת אני במראות ארצנו היפה. בנופים. אני מטיילת הרבה,
בשעות הבוקר המוקדמות, כאשר השמש עם קרניה הנדיבות מופיעה
מתוך חיק הליל - יוצאת אני לקראת היום החדש! - גם בדמדומי

הערב, לאורה החיוור של השמש השוקעת, מטילת אני - אפלה שקטה,
נדיבה סביבי. לעתים געגועים עזים לתפוני לשדות הנרחבים,
כרי הדשא הירוקים, עצי הדובדבנים בפריחתם.

אך פה, בארצנו - אוהבת אני את הפאר וההוד של סדום! - עין-
בוקק. מתבוננת אני בקסם על ההרים הגבוהים, החדים, והעמקים.
צבועים הם, הרי סדום, בצבעים שונים מרהיבי עין, כאילו מישהו
צבע אותם. ים המלח השקט חלק קטיפה. בדמדומי הערבים מביטה
אני לאופק הרחוק, לתוך ליל הירח השקט, המשתקף תוך צבעים שונים,
אפור, לבן וירוק! אל הכוכבים המנצנצים בשמים, דועכים כאילו,
ולפתע מאירים באור חזק, ומסביבי - הרים גבוהים, שמים וים!

אהבתי לעמוד למרגלותיך
ולמרומיך את ראשי ארים
אהבתי להתבונן ולהנות
מההוד והתפארת שבך
המביטים אלי למטה, לידך.

אהבתי לראותך, הו, ים המלח
בדמדומי השחר - בתרדמתך שקוע
טוב לי לידך, ימי!
כה רגועה, בטוחה וחזקה אנכי -
בהיותך מוקף סביב סביב הרים,
הרים ועמקים.

גם את הים התיכון אוהבת אני, הים הרועש לחופי מדינתנו.
מעורר הוא בי געגועים למרחקי אין סוף, לימים עברו, לניגוני
ליל.

רואה אני את היופי, התפארת, כאשר השמש משקפת שמים כחולים
בהירים בתוך המים. לחוף החולי. נהנית אני מכל היופי שאהבתי,
ושמחה מתבוננת אופפת את כל ישותי.

ובסתיו - בעירומו מנמנם לו עץ,
השלכת למרגלותיו -
אך באביב-הנה כבר קם הוא לתחיה
פורח, מלבלב...

אמור נא לי: האם אתה שם מלבלב?

קרן שמש הנה באה
ואתה שוב מלבלב, פורח.
מביטה אנוכי על הפלא
מפרפרים עליהם קטנים על העצים.
צעירים הם, ירוקים,
מלבלבים.

ידיד נפש לך אני
הייתי יוצאת עמך לשדות
לפני עלות השחר.
לצד השמש מתהלכת אני
ואז מילד הפכת לצילי
רוח קלילה, צפירית נושבת,
ואז אתגעגע לגני.
נצאה שנינו לגנים
נתבוננה בכל פרח, בכל עץ
ואתה תשתול במו ידיך
פרחי צרי שקטים, רעננים.
היום בהיר, מוכסף מאור השמש
ובימי החום-קרני השמש לווהטות
היום הולך לו ונשרף
בפסים של אדום - דם.

ובכל שנותי האלה
לא עינפתי מעולם
מטיוולי זה, התדיר
ויאירו נא דרכי
ויתרונן שירי בלי די!

על-כן - התנענע נא שירי, התנענע
כבשדות השיבולים
התרונן שיריך, נא התרוננה
ישמיע נא שירי אלפי צלילים!

ושורות אלה, על כל מה שנאמר
מספרות האמת מהזמן שעבר.

ועתה נשאר לי לחלום - ולהתגעגע
ואפילו חלומי זה, ברוחי פוגע
לשכוח הכל, לשכוח לעולם
וליצור לי ניגון משירי כולם.

רקום נא, זמני שלי, יום חדש
בלבבי השקט, המלא געגועים
יום שיזרח לי מתוך רגשותי!

צעירה הליתי - עתה זקנתי

שנים רבות חלפו מאז,
והחיים עתה - שונים הם ברוחם
היו שנים צעירות של דם סוער וחם
כגלים הסוערים על פני הים.

סערת נעורים, כנחל הזורם
בחלומי דימיתי, לחוף אגיע
לחוף המבטחים
אך הכל נמוג והתנדף
הכל חלף עבר, כאותם גלים,

וכך שנה אחר שנה, בסיוטים אין סוף,
רועש יומי מכל צדדיו, סוער בכל.
טעמתי שוב טעמו של יום חיים
אך קשה, קשה מאד להשיג הכל.

ובעוד שחשתי ברוחי,
כי חלומי הוא זה, ולא לשוא
הוא התרונן, והתנגן שם בקירבי
בגיל מלא לבי עד לגדותיו

הד הצליל של ניגוני זה העדין
את ליבי הוא ניענה במסתורין.
היה לי יום - פרחו בו נעורים,
המלווה בחלומי רב כיסופים

שנות דור שאפתי ונכספתי,
 וחלומי זה שגשג והתרומם
 שאפתי לגלות כל השנים
 סוד קריאת הנצח של כמיהתי בנעורים.

וכך לפתע - ופתאם הרגשנו,
 והנה הלחץ בא של שנות זיקנה
 ועל כן למה יש לתמוה
 כי מלא ליבנו זעם וטינה?

ועל כן ניקח נא מחיינו
 מלוא החופן אושר ושמחה
 כי חיינו רק חלום הוא
 שיגוז - ולא ישוב בחזרה.

בשמחה ודאגה תלונו התקופה
 בזכרי את שנותי עברו
 אך שנותי בזכרוני גשארו
 מהן ריחות בשמים אשתה לרוויה
 ואם חיל לא פעם היו לי אכזבה
 לנס ציפיתי, באורך רוח, - נחושה.

מלידיש: ש. יניב.

ילדי חיקרים!

זהו רק חלק מקורות חיל. קורות אלה טרם הגיעו
לסיכום.

לא הכל אפשרי לכתוב ולתאר - עוד הרבה נשאר.
אך, למרות הכל - מברכת אני את התקופה בה
כתבתי ספרי.

חלומי הממושך נתגשם, חלום שרקמתי במשך שנים.
זהו אשרי ועשרי הרב, שמהו שלי, פרטי,
של עצמי, קינן בזכרוני שנים רבות, רבות!